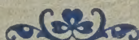
TIDSSKRIFT
FOR
Teologi og Kirke

REDIGERT AV

D. A. FRØVIG • OLAF MOE • ANDR. SEIERSTAD
Dr. theol. Dr. theol. Dr. theol.

INNHOLD

4. hefte *1942* *13. årgang*

Oslo. I kommisjon hos Lutherstiftelsens Bokhandel

«REALISMEN» HOS J. C. HEUCH

Av Godvin Ousland.

Med J. C. Heuch brøt noe nytt igjennom i forkynnelsen i vårt land. Ikke egentlig i formen, der hang det gamle nok igjen. Preknene var lange, og predikanten var ikke redd for å volde sine tilhørere en god del åndelig anstrengelse. På dette område kom det nye først med J. J. Jansen; og det i den grad at han fullstendig stakk av fra alt en før var vant til. Eldre folk har fortalt hvor slått en var av den helt nye form og måte. Men allerede med Heuch kom det noe nytt, selv om det ikke var så iøynefallende fra først av. Det merkes hos ham en målbevisst tendens etter å komme virkeligheten nær med forkynnelsen. Og derfor gjør han seg all mulig umak for å lære sin tid å kjenne og møte dens trang. Hans apologetiske arbeider vitner sterkt nok om det. Men han har også som homiletiker diskutert spørsmålet om hvorledes forkynnelsen skal bli virkelighetsnær så den kan svare til tidens behov. Alt i 1872, altså før naturalismens gjennombrudd, hadde Heuch en lengere artikkel i Luthersk Kirketidende: Stiller den selvbevisste, utilhyllede vantro i tiden særegne oppgaver for den kristelige preken, og i så fall hvilke?[1]) Og han kommer her med synspunkter som er av verd for realistisk og virkelighetsnær forkynnelse den dag i dag. Akkurat som han senere i Vantroens Væsen utvider de samme synspunkter i en ganske virkelighetsnær polemikk, som undertiden strekker seg ut over tiden og får noe tidløst og profetisk over seg.

Hva var det no som gjorde at Heuch ble en slik «realistisk» predikant? Det ligger nær å svare at Heuch måtte ha en usedvanlig

1) Luthersk Kirketidende N. R. 7, s. 289, 305.

psykologisk sans og evne til innføling i andre menneskers tenkesett. Men det var nettopp denne evne Heuch manglet! Han hadde ingen «Øvelse i at gaa ud og ind af et Menneske», som Kierkegaard sier. Hele Heuchs polemikk om politiske spørsmål i Luthersk Ugeskrift vitner klart nok om at innføling i andre menneskers tenkesett og sjeleliv ikke var hans sterke side. Det har Ernst Sars pekt på i sin avhandling om kristendom og politikk.[2]) Og det var også en mann som professor Odland klar over. Heuchs første artikler om legmannsbevegelsen vitner heller ikke om noen særlig psykologisk sans. Men så blir spørsmålet hva det da var som gjorde ham til den virkelighetsnære forkynner. Dette spørsmål rommer et meget interessant problem. Ikke bare et historisk, men et praktisk teologisk! Vi skal i det følgende forsøke å peke på årsakene ut fra Heuchs apologetiske skrifter, hans prekener og hans prinsipielle homiletikk. Kanskje vi da vil få svar på spørsmålet om hvordan en predikant skal bli en realistisk, virkelighetsnær forkynner. Og forhåpentlig vil svaret gi oss nøkkelen til en dypere forståelse av Heuchs forkynnelse.

For den alminnelige historiker står Heuch som den stive autoritetsdyrker, både den religiøse og politiske autoritets forsvarer. Det har vært felt nokså harde dommer om ham, og noe sant har det vært i dem, især når de gjelder hans politiske syn. Men ingen har forsøkt å trenge inn til det som bestemte Heuchs holdning både som apologet og forkynner. En stiv og dogmatiserende autoritetsdyrkelse vil som oftest utelukke all psykologisk forståelse. Men det var ikke tilfelle hos Heuch. Han var som nevnt ingen individualpsykolog. Og dog var han psykolog! For å gjøre forholdet klart skal vi finne fram et av de mest karakteristiske steder i Heuchs forfatterskap, et sted som vil vise arten av hans autoritetstro og av hans psykologi. Det er de to siste sider av «Vantroens Væsen». Der sier han at «den egoistiske Menneskevillies Selvherlighed og trodsige Oprør mod Guds Autoritet er Vantroens inderste Væsen». «Den Vantro, der negter Guds Autoritet og derfor maa proklamere Menneskevillien som den eneste berettigede, maa føre til, at Magt bliver Ret, — Styrken til at kue sine Modstandere den eneste anerkjendel-

2) Nyt Tidsskrift 1882, s. 514 flg.

sesværdige Autoritet. Men da er alt virkeligt organisk Samfundsliv umuligt; da bliver den permanente Tilstand en Vexlen mellem Anarki og Terrorisme, Pøbelens eller Cæsars, medens al virkelig Frihed gaar under med den Guds Autoritet, der alene kan værne om den Svages Ret og gjøre Retfærdigheden stærkere end Magten og Styrken. Den Vantro, som frigjør Menneskene fra Guds og hans Lovs Autoritet, maa ende med at gjøre *al* Frihed paa Jorden umulig. Det suveræne Folk, som kaster Guds Aag fra sig og negter ham Lydighed, skal nok faa erfare, at det indeslutter i sig en Mangfoldighed af Villier, som alle betragte sig som suveræne og langt snarere ere tilsinds at sammenrotte sig i Partier, der magte at trodse sin Villie frem, end at fornegte sig selv for Folkets skyld, og da vil det ske, at Folket tilsidst foretrækker den værste Trældom under et Menneskes Spir fremfor den Suverænitet, der nøder det til at sønderflænge og opløse sig selv under Partiegoismens vilde Strid. Naar Mennesket sætter sig paa Guds Throne, er det høist ulykkeligt, at man i Livets Virkelighed aldrig kan faa fatt paa Mennesk*et*, Folk*et*, Menneskeaand*en*, Menneskevilli*en* in abstracto, men stedse kun paa konkrete Mennesker med høist forskjellige Ønsker og Interesser, Nationer med forskjellige Samfundslag, som hverken kunne eller ville det Samme, Menneskeaander med den forskjelligste Dannelse og Udvikling, Menneskevillier med de mest modstridende Formaal. Thi derfor skaber Vantroen ikke *en* Menneskegud som Gudmenneskets Modsætning, men Millioner Menneskeguder, som maa komme i en indbyrdes Strid, der aldrig vil ende, medmindre Mennesket i Bod vil stige ned fra Guds usurperede Throne og i Tro erkjende og adlyde hans og hans Ords Autoritet som det eneste absolut Suveræne i Himmel og paa Jord. Den Tanke og den Villie der skal binde Menneskehjerterne og det hele Samfund sammen maa dog være uendelig ophøiet over Individernes mangfoldige Strid; men saadan Tanke og saadan Villie har kun den levende Gud.»[3])

Dette sitat gir i virkeligheten nøkkelen til forståelse både av apologeten og predikanten Heuch. Den autoritetstro som her kommer til orde, kan ikke sies å være noen uheldig form for autoritetstro. Dertil er den altfor vel begrunnet. Den hviler, som en ser, på

3) Vantroens Væsen, s. 430 flg.

erkjennelsen av at mennesket ikke duger til å være autonomt, det trenger autoritet. Heuchs motstandere hevdet menneskets autonomitet på alle områder, også det moralske og religiøse, og mente at dette syn vilde føre til framskritt og sann menneskelykke. No behøver vi ikke å diskutere saken! Tiden har på en slående måte vist at Heuch hadde rett. En må bare beundre det klarsyn han legger for dagen.

Heuch var i sannhet psykolog. Han var ikke individualpsykolog, men han var «ideenes psykolog», «ideologienes psykolog». Han antesiperte i sin tanke det som vilde komme og som var den uunngåelige konsekvens av det som foregikk i folket. De siste sider av «Vantroens Væsen» er et karakteristisk eksempel på hvorledes Heuch forsto og overskuet følgene av de ideologiske tendenser i tiden. Og det var her han hadde sin egentlige styrke, en merkelig virkelighetsnær forståelse av ideenes betydning i menneskelivet og deres konsekvenser. Hvilken betydning dette har for en predikant, er det unødvendig å ettervise. Det er nettopp denne *forutanelse* som gjør mannen til den store predikant med en misjon ut over sin samtid.

Heuchs autoritetstro hviler altså på erkjennelsen av at mennesket har valget mellom Kristus eller kaos, Kristus eller trelldom. Teologisk sett er bakgrunnen professor Gisle Johnsons undervisning som gjenlyder av Søren Kierkegaards mektige enten-eller. Historisk er bakgrunnen de politiske kamper i 80-årene. Det som imidlertid interesserer i vår sammenheng er den kristelig-psykologiske underbygning tanken får hos Heuch. På grunn av den menneskelige naturs egoisme vil det autonome menneske uvegerlig styre mot kaos. Men i kaos og strid kan ikke mennesket i lengden leve. Når så mennesket mangler den sanne autoritet, den guddommelige, vil det gripe til en menneskelig for å komme ut av kaoset. Men en menneskelig autoritet fører aldri til den sanne frihet fordi han selv sitter fast i egoismens sump som alt hva menneske heter. Derfor kan det bare komme trelldom ut av et slikt regimente.

Guds autoritet, dvs. Ordets autoritet, er den eneste frigjørende. Derfor er det med aller beste samvittighet at en Guds Ords forkynner binder menneskene til Guds autoritet. Han skal møte dem med det autoritative, hva de så enn selv mener om saken. Og fordi

han selv helt ut er bundet til Guds autoritet kan hans preken aldri gi uttrykk for det han *selv vil.* Tvert imot gjelder det å tale det han *må.*

Dette kommer på en karakteristisk måte fram i prekenen på tredje søndag i faste i «Vidnesbyrd om Kristus», en preken som klart viser Heuchs holdning som predikant. Den har temaet: «Hvo har Grund til at frygte Djævelens Magt?» Det heter her: «Hvad skal du prædike om paa Søndag, sagde forleden en af mine Bekjendte til mig. «Paa Søndag? Ja, da har vi Evangeliet om hvorledes den Herre Jesus overvinder Djævelens stærke Magt; derfor kommer jeg til at prædike derom,» svarede jeg. «Nei, vil du virkelig prædike om Djævelens Magt?» udbrød han. «Jeg synes dog, Du maatte skjønne at du i vor Tid ligesaa gjerne kan prøve at skræmme voxne Folk med Feieren som ved at tale om Djævelens Magt.» Jeg havde jo dertil kun at svare: «Hvad den ting angaar faar du være saa snild at holde dig ikke til mig, men til min Herre som har befalet mig at prædike saaledes. Det er jo ikke mig som har udfundet at kalde Djævelen «den Stærke» som bevæbnet vogter sit eget Palads og kun lader sig overvinde af den endnu stærkere Frelser. — — — Er det derfor dumt og meningsløst at prædike om Djævelens Magt og Befrielsen fra den, faar den Herre Jesus svare derfor. Men hvad jeg har Jesu Ord for, det maa jeg prædike, enten saa denne Tid finder det ligt eller uligt. Vistnok troer jeg ikke, at jeg udsætter mig for nogen Fare, fordi jeg mener at den Herre Jesus ved bedre Besked om, hvad der truer vore Sjele, og hvilke Magter, der vil ødelegge os, end baade du og alle de Mange, som i vor Tid er saa sikre paa, at der ingen Djævel er. Det synes dog ikke saa ganske urimeligt, at den Herre Jesus kunde se dybere i den Ting end vor Tids Mennesker. *Men i ethvert Fald: Jeg er kun hans Tjener, som for min Forkyndelse kun har dette ene Ansvar, at jeg taler, hvad han har paalagt mig at sige.*»[4])

En slik holdning overfor Skriften vil nødvendigvis føre i retning av realisme. Den gir rom for den veldige spenning, for de irrasjonale krefter som etter Bibelen rår i tilværet, spenningen mellom Gud og Satan, mellom lys og mørke. Og denne innstilling er i virkeligheten den første betingelse for å bli en virkelighetsnær forkynner.

4) Vidnesbyrd om Kristus I, s. 229—30.

for den bestemmer predikantens syn på mennesket og på livet og dermed også på hans forkynneroppgave.

Heuch visste at ethvert forsøk på å utjevne denne spenning og ta paradokset bort, bare vilde føre inn i en fiktiv verden som ikke har noe med virkeligheten å gjøre. Han ironiserer over den flate rasjonalistiske forkynnelse som var idel harmoni. «Prædikanten havde gjort Sit, naar han i den fredlyste Helligdom havde forlystet Ørerne, bragt milde Taarer til at flyde og stemt Hjerterne til i Øieblikket at takke den Algode, som kjærligen sørger for sine skrøbelige Børn. Dersom en af hine gamle Talere nu kunde vende tilbage og for vor Tid gjentage sine veltalende Ord om det kjærlige Forsyn, i hvis Varetægt vi saa trygt kunne overlade os, vilde han vist til sin Forbauselse erfare at han med sin milde og efter hans Mening saare trøstelige Tale ikke vilde behage Verden mere end vi, som forkynder Evangeliet om Kristus og derfor ogsaa have et Ord at sige om Menneskenes Synd ligesaavel som om Guds Kjærlighed. I hine Dage, da Tiden beherskedes af en Aand, som ønskede at fly Synet af Virkelighedens Alvor og at leve, saa godt det lod sig gjøre, i lyse Indbildninger, var det nok at Prædikenen holdt borte Alt, som kunde forurolige Tilhørerne, al Tale om Guds Retfærdighed, Hellighed og Dom om Menneskenes Synd, Skyld og Fortabthed; Guds Godhed og Kjærlighed, saaledes som den uden Hensyn til vor Synd viser sig i hans Omsorg for alle sine Skabninger, vilde den Tids Slegt gjerne høre om. Nu derimod lytter Verden lige uvillig til Ordet om Guds Kjærlighed og om Guds Hellighed; den algode Fader og hans kjærlige Forsyn er ligesaa fuldt Gjenstand for dens Spot, som Læren om Guds Hellighed og Menneskenes Fordærvelse opvækker dens Vrede.»[5])

Denne siste setning viser at Heuch alt i 1880-årene var oppmerksom på et karakteristisk forhold som nettopp da begynte å gjøre seg gjeldende og siden stadig er blitt mer utpreget: Den bevisste motstand, likegyldigheten for kirke og kristendom. Den store mengde overser kristendommen, vil ikke ha noe med den å gjøre hverken i streng eller mild form. Og så lenge kristendom eksisterer i en verden hvor menneskelivet stadig sekulariseres, vil forholdet ikke bli endret, men snarere tre skarpere fram etter hvert. Er en

5) Samme sted s. 432.

ikke oppmerksom på dette, er det grunn til å spørre om en er tilstrekkelig virkelighetsnær i sin forkynnelse.

Heuch søker å vurdere dette forhold. «Er dette at beklage som et Fremskridt i Ugudelighed? Vi kunne svare baade Ja og Nei. Den, der i hine Dage følte sig dybt greben, naar han ved Midtsommertid hørte Presten begeistret afmale den Guds Godhed, der smiler os imøde fra Himlens Sol som fra Markens Blomster og forkyndes os ved Fugleskarernes Morgenhymner som ved al Naturens Sabbatshvile i Sommeraftenens Deilighed, besad vistnok mere af Barnets Fromhed, end den, der i vor Tid, aldeles uberørt af Prestens veltalende Ord, spottende vilde tænke: «Det er sandelig ingen Sag at prædike slig ved St. Hansdagstid; men jeg skulde have Lyst til at tage den gode Mand med mig ud i en rygende Storm en Novembernat, saa tænker jeg, han ikke skulde have saa let for at finde Algodheden igjen i Mørket og Vindstødene og hele den haarde Dødskamp som Naturen da afbilder, allerhelst hvis jeg havde ham ombord i et Skib paa de fraadende Bølger.» Men er alligevel ikke denne Spotter paa en vis Maade Sandheden nærmere enn den, som kun kan se Guds Godhed i Sommerens Herlighed, fordi han i Øieblikket glemmer at der snart kommer en Vinter. Have ikke vor Tids Mænd Ret deri at den, som vover at se Livet under Øinene, som det virkelig er, vil finde, at Alt, hvad vi ville nævne som Vidnesbyrd om Guds Godhed og Kjærlighed, stedse har noget Modsvarende, som synes at vidne ikke om en algod Fader, men om en grusom, jernhaard Naturlov, som knuser os?» Heuch mener at «den som fortvivler om at finde Guds Kjærlighed aabenbaret i Skabningens Liv», har et alvorligere og skarpere syn på hele tilværelsen enn den som lukker øynene for det forferdelige i livet for å finne ro i en uklar tro på en allgod styrelse. De mange bitre klager over livets elendighet, som ofte former seg som anklager mot Gud, viser bare at menneskene mer bevisst enn før er stillet overfor det eneste valg Guds Ord stiller menneskene: å fortvile eller å tro evangeliet om Guds kjærlighet i Kristus. Han vet derfor at tidens mennesker har lettere for å forherde seg, men også lettere for å overgi seg til Gud. For de kommer vanskelig gjennom verden uten å bli seg sin trang til frelse bevisst.[6])

6) Samme sted s. 433.

Sammenhengen med Kierkegaard og Gisle Johnson er på dette punkt meget klar. Kierkegaard betoner som bekjent overordentlig sterkt valgets avgjørelse, åndens likevekt er en «Forsyndelse mod det Religieuses hellige Lidenskab» (sml. Skr. 6, Kbh. 1926, s. 509). Johnson hevder at det naturlige menneskes gudløse liv selv viser hen til en annen høgere form av tilværelse som en uavviselig fordring av menneskets eget indre vesen. Det naturlige menneskes liv er i virkeligheten så langt fra å yte menneskehjertet den søkte tilfredsstillelse at dets endelige utbytte alltid er en mer eller mindre klart bevisst fortvilelse. Menneskelivet er bygd på det forgjengelige, ikke på det evige, derav fortvilelsen. Hvor en slik fortvilelse en gang er våknet, der vil den ikke kunne overvinnes ved frivillig å gå inn på en framtvunget resignasjon, men bare derved at menneskets høgere selv kommer til sin fulle rett i det, og dette krever det også i en annen høgere eksistenssfære.[7]) Dette skjer ikke ved en umiddelbar overgang, men ved et brudd, valgets brudd.[8]) Ellers var situasjonen i Heuchs dager en annen enn på Kierkegaards og Johnsons tid. Den nye naturvitenskap og den realistiske innstilling til livet åpnet menneskenes syn for livets meningsløshet og dype smerte. Ingen filosofisk verdensbetraktning kunde gi noe som helst livssyn. En fikk mer og mer erkjenne sannheten i det gamle ord at «øker du kunnskapen, øker du smerten». Valget ble enten kristendommen eller den store, tomme meningsløshet. De fleste tenkende mennesker fikk oppleve dette valg. Resultatet ble visstnok i de fleste tilfelle slett ikke kristendom. Men det å ha vært stillet på valg kunde ikke bli uten konsekvenser for menneskets livsholdning. De som forkastet kristendommen kom av nærliggende kristelige og psykologiske grunner til å stå helt kalde eller opposisjonelle overfor den. På den annen side søkte de som i kristendommen fant det deres hjerte lengtet etter, mer enn før å konsentrere seg om denne skatt. Og så har vi etterhånden fått det karakteristiske trekk i vår tids folkeliv: en avgjort kristen flokk og så en likså avgjort mengde av verdensmennesker. Avgjort evangelisk kristendom og avgjort fritenkersk eller agnostisk livsinnstilling. Forholdet har like til våre dager vært utpreget.

---

7) Forelæsning 73 a i Universitetsbiblioteket, s. 50—51. — 8) Gisle Johnson: Grundrids af den Systematiske Theologi, 1878, s. 61.

Det er interessant å legge merke til at allerede Heuch var klar over dette til tross for at forholdet da først begynte å gjøre seg gjeldende. En får snarest inntrykk av at Heuch ikke beklager seg over denne utvikling. For ham var det om å gjøre at de skarpe motsetninger som etter Skriften rår i tilværet, ikke ble jevnet ut. Både Heuchs prinsipielle homiletiske overveielser og hans prekener trekker opp de skarpe skillelinjer: motsetningene mellom Satans makt og Guds makt, mellom synd og nåde, mellom uomvendte og omvendte. Her ligger utvilsomt en hovedårsak til det realistiske preg hans forkynnelse har.

Det kommer særlig klart fram når det gjelder hans syn på mennesket. Han gjør fullt alvor av den kvalitative forskjell mellom det naturlige menneskeliv og det åndelige Kristus-liv. Det gis en mengde eksempler både fra hans prinsipielle homiletikk og fra hans prekener.[9]) Grunndraget i det naturlige menneskes liv er egenkjærligheten som gjør seg gjeldende i alle livets forhold i grovere eller finere former. «Mangt og meget kan et Menneskes Aand udrette, men at faa sit Hjerte hos Gud, at leve for ham og ikke for sig selv, det formaar Ingen. Vi kunne sætte vor Egenkjærlighed mangehaande og meget forskjellige Formaal, men at ombytte den med Gudskjærligheden, dertil mangle vi ganske Magten. Kom ikke Gud i sin Aand og sit Ord til os, vilde vi aldrig komme til ham.»[10]) Menneskehjertet er uvillig overfor Gud, og derfor helt ute av stand til å fatte det som hører Guds rike til.[11])

Dette bibelske syn på mennesket preger hele Heuchs forfatterskap, naturligvis især hans homiletikk og preken. I en homiletisk avhandling ironiserer han over de prester som anser hele menigheten for troende. «Disse Prester tale stedse kun til sine «Medchristne» om, hvad vi — d. e. Forsamlingen i Kirkehuset — som Christne kunne trøste os ved, have at takke for, skulle vogte os for, fristes af o. s. v. Tales der nogen Gang om vantro Mennesker, maatte man, naar man ikke vidste bedre antage, at de fandtes i China eller Japan, men ikke i Norge og allermindst i den Forsamling, Presten taler til; thi altid tales der om dem som Fraværende, hvem Prædikantens «Medchristne» skulle takke Gud at de ikke

9) Luthersk Kirketidende N. R. 7, s. 316. Vidnesbyrd om Kristus I, s. 205. — 10) Vidnesbyrd om Kristus I, s. 448. — 11) Samme sted II, s. 255.

ligne. *Men Følgen af en slig Prædikemaade er, at Guds Ord ikke bliver rettelig delt, og at dets Indhold derfor heller ikke kan bane sig Indgang i Hjerterne.* Er end Prædikenens Indhold i og for sig ret, saa bliver det dog falskt, fordi det henvender sig til en Forsamling, som det som saadan slet ikke gjælder. Det gaar med en slig Prædiken, som med et Brev, der har en falsk Adresse; om et sligt Brev indeholder Udtalelser af den oprigtigste Kjærlighed, blive dog disse Udtalelser meningsløse, ja falske, hvis de henvendes til En, paa hvem Brevskriveren aldrig har tænkt.»[12]) Det faller derfor ikke Heuch inn å ville operere med hele menigheten som troende, han vet at presten alltid vil ha også en misjonerende oppgave.

Det er Heuchs troskap mot Guds ord og hans utpregede sannhetskjærlighet — som aldri tillot ham å lukke øynene for faktum — som har ført ham til dette realistiske kirkesyn. Et kirkesyn så langt borte som vel mulig fra det i samtiden temmelig utbredte «anstaltsyn». Det får den aller største betydning for hans forkynnelse som i det hele har et sterkt vekkende drag. Og det er ikke minst i den vekkende forkynnelse de realistiske trekk kommer fram. Men også her gjelder det at Heuch ikke fortrinsvis er individualpsykolog. Riktignok hevder han at vegen til Gud ikke er den samme for alle mennesker. «*Det* vide vi at det maa komme til et personligt Møde mellem Jesus og Sjelen; men dette Mødes eiendommelige Beskaffenhed kan være forskjellig efter Personernes forskjellige Beskaffenhed. Her skulle vi hverken fordre noget Bestemt af Herren, ei heller paalægge dem, vi have Indflydelse paa, at de skulle tage det aldeles som vi have taget det, gjennemgaa netop det vi have gjennemgaaet; bare de kommer til Jesus bliver de nok helbredede.»[13]) Men det er ikke så meget av individualpsykologens syn for det menneskelige sjelelivs forskjellige avskygninger. Han opererer mer med menneskegrupper og klasser. Ikke minst er det intellektuelt vantro mennesker han søker å vekke. Den plan han la i sin homiletiske avhandling om hvordan predikanten skal møte den utilhyllede vantro, følger han fullt ut i sine prekener. Heuch taler her om det «mod Samvittigheden rettede Angreb» og går meget energisk til verks for å rive ned de forsvars-

12) Luthersk Kirketidende N. R. 7, s. 297. — 13) Vidnesbyrd II, s. 144.

verker av tankemessig og «vitenskapelig» art som det naturlige menneske har forskanset seg bak. Overfor den vantro som innbiller seg at han gjerne vil tro, gjelder det å vise at vantroen ikke er påtvunget ham med den logiske nødvendighets tvingende makt. Det blir derfor nødvendig å få ham til å se at heller ikke vantroens slutninger er uten gåter og selvmotsigelser, og at de også kommer i strid med den håndgripelige virkelighet. Derved kunde han kanskje bringes til å tenke seg en fjern mulighet for at det kan være slik som predikanten så viser: at spørsmålet om tro og vantro er et etisk spørsmål. Dets avgjørelse beror på om hjertet vil stille seg i det rette forhold til seg selv og til Gud. Dette er et synspunkt som også anlegges i «Vantroens Væsen» og finnes altså i hele Heuchs forfatterskap. Men under gjennomførelsen av dette — for øvrig virkelighetsnære synspunkt — kommer også Heuchs begrensning til syne.

Vantroens synd består deri at den vantro ikke erkjenner sin synd fordi han ikke vil erkjenne den. Dette må predikanten ikke så mye bevise som nøde samvittigheten til å bevitne i den vantros eget hjerte. For å oppnå dette må predikanten benytte den rette forkynnelse av loven, især av kjærlighetsbudet.[14]) Det er da noe i menneskesjelen som sier at den lyver når den nekter Guds rett til å kreve dens kjærlighet. Det viser seg deri at det aldri har lykkes noen vantro å emansipere seg fra den sedelige lov slik at han med et barns naive uskyld bryter den. «Det er hermed som med Materialisternes Fornegtelse af Sjælen; hver dag i deres Liv vidner om at de have Fornødenheter, som ikke Materien tilfredsstiller; de nødes praktisk at bevise at de ikke tro sin egen Lære.» Her har vi samme psykologiske brist som vi finner hos Heuch der hvor han taler om den dype nød og fortvilelse det vantro menneske lever i, og den lengsel etter forløsning som skal ligge på bunnen av hvert menneskehjerte. «Menneskehjertets dypeste trang» er et meget benyttet apologetisk argument. Men en må gi Garborg rett når han protesterte på dette punkt. Tanken kan ikke bare være upsykologisk, men like fram saklig feilaktig og ubibelsk. Den dype syndsfølelse og trang til forsoning som skal ligge på bunnen av det

14) Luthersk Kirketidende N. R. 7, s. 311 flg.

naturlige menneskehjerte, er en mer enn tvilsom sak. For sannheten er at menneskehjertets nød er så dyp at det ikke selv kjenner sin trang.

I det hele gjør Heuchs utpregede evne til å «spinne konsekvenser ut av sine utgangspunkter» at han ikke alltid blir tilstrekkelig virkelighetsnær, og undertiden kan han komme noe på skjeve av den bibelske sannhet.

All bevisst tendens i retning av realisme er truet av en alvorlig fare: en kan ubevisst forsøke å komme bibelordet til hjelp. Da kan vel prekenen i det ytre bli interessant og fengende nok, men kristelig sett blir den mindreverdig. Virkningene av en slik forkynnelse kan bli store utvortes sett, men noe ganske annet er den rette kristelige virkning etter Guds vilje, den som ikke kan avgjøres av mennesker. Heuch var oppmerksom på dette, om han ikke alltid unngikk faren. Kan ikke Bibelen selv ved det umiddelbare inntrykk den gjør på hjertet betvinge det, skal nok den kløktigste predikant la være å utspekulere en måte til å frambringe virkning. Han kan bare berede veg for Ordet. Også det realistiske moment i en preken må være bestemt av Skriften.

LANDSTADS OG HAUGES SALMEBØKER

ET TILBAKEBLIKK I ANLEDNING OPPHEVELSEN AV DERES AUTORISASJON

Av Hermann Norendal.

Planen.

(Fortsettelse.)

Landstads plan av 12. august 1852 er svært omstendelig avfattet i 38 punkter. Den begynner med å nevne at hensikten er å bringe i stand en samling salmer og gudelige sanger til bruk ved gudstjenesten, men samtidig må dens bibestemmelse for husandakten og som kristelig oppbyggelsesbok ikke tapes av sikte. Salmene skal være av sant kristelig innhold og avspeile den kristelige religion etter den evangelisk-lutherske kirkes oppfattelsesmåte av Den hellige skrifts lære. Samlingen bør ha både et historisk og folkelig preg. Nutidens krav bør has for øye, men samlingen må ikke løsrives fra en på poesi og sann religiøsitet rik fortid. Salmesangen er en ytring av menighetens trosliv, dens tilbedelse og bekjennelse, men det belærende og formanende element må heller ikke savnes. Kildene som en skal øse av, er hele den salmelitteratur som har utviklet seg i den evangelisk-lutherske kirke i de fire siste århundrer, og især av det salmeforråd som en allerede har i den dansk-norske kirke, og som gjennom de brukelige salmebøker har fått verd ved langvarig bruk og er blitt menighetens åndelige eiendom. En annen kilde er samlerens evne til selv å prestere hva som måtte mangle i det eldre forråd, og til å underkaste det gamle en hensiktsmessig bearbeidelse.

Ved arbeidets utførelse kommer særlig tre ting i betraktning: Bokens ordning, utvalget av salmene og redaksjonen av dem. I første henseende bør en kirkesalmebok innrettes etter de kirkelige handlinger, de kristelige fester og søndagstekstene. Uten å danne noe teologisk system bør det samtidig påses at de viktigste trossannheter og kristelige hovedlærdommer finner uttrykk. Hva utvalget angår, vil det bestemmes ved bokens hensikt og beror på samlerens skjønn på og sans for «det sande Christelige, det Poetiske, det Hjertelige samt tillige det Folkelige, der især ligger i Formen, Sproget og Melodien». Samleren bør stille seg på et objektivt kirkelig standpunkt og bestrebe seg for at han ikke ledes av et subjektivt syn som kommer i strid med kirkens fordringer. Ved redaksjonen av salmene påses at det gamle så vidt mulig beholder sin alders preg. En må være varsom med å endre de gamle salmer, og i de beste salmer må en overhodet ikke gjøre forandringer uten tvingende grunner. Uforholdsmessig lange salmer forkortes om nødvendig, men det må også her vises varsomhet. I det hele: «Bearbeiderens Hensigt er dog ikke alene at rette det Skjeve, men ogsaa at styrke det Svage, forædle det Uanseelige og, om muligt, at indaande nyt Liv i det Gamle og Skrøbelige.» Ved opptagelsen av nyere dikteres arbeider tør samleren også tillate seg noen frihet i behandlingen.

Med hensyn til gjennomføringen av arbeidet har Landstad ingen tro på kommisjoner, men vil arbeide alene og bare søke råd hos kyndige menn på området og høre deres mening. Og han vil arbeide på bredt grunnlag. Først gjelder det å skaffe seg oversikt over salmelitteraturen og kjennskap til de synsmåter som er kommet til orde i diskusjoner om salmespørsmål særlig i Danmark og Tyskland. Dernest vil han gjennomgå så vel de salmebøker som er i bruk, som den norsk-danske salmediktning som ikke har vært anvendt i kirken, og endelig den svenske og tyske salmediktning.

Når samlingen er ferdig, blir den å underkaste den bedømmelse som kirkestyrelsen måtte finne mest kompetent og betryggende, og han har intet imot at det anordnes en bedømmelseskommisjon.[22])

Sammenlignes no disse grunnsetninger med de som ellers ble

22) Dep.tid. 1852, s. 667—675.

fulgt i salmesaken i tidsrommet 1814—52, trer skilnaden klart fram. Landstads prinsipper er noe annet enn f. eks. Wexels' «lempelige endringer» etter Grundtvigs mønster og i hans ånd, men uten hans poetiske sans, så det hele oftest ender i en tørr, dogmatiserende bearbeidelse og en vidtdreven lemlestelse av de gamle salmer. Det er også noe annet enn flere andres stive konservatisme som praktisk talt ingen forandring vil. Landstad er nok også konservativ og vil bare ha de mest påkrevde avvikelser fra det gamle og nedarvede, og han krever respekt for de gamle salmers innhold, ånd, språk og omfang. Men samtidig forstår han at det går ikke an å by fram de gamle salmer uten å ta noe hensyn til en senere tid. I det hele uttrykker Landstads prinsipper det praktiske og skjønnsomme måtehold i forholdet til det gamle.

Det er først og fremst menigheten Landstad har for øye, hva den kjenner, elsker og oppbygges ved, hva den kan ønske og kreve både med hensyn til innhold og språk. Han vil være helt loyal overfor menigheten både når det gjelder enkeltheter og salmeboken i dens helhet. Det er den folkelige prest som taler ut fra et intimt og mangeårig kjennskap til det jevne folk.

Arbeidet.

Landstad gikk allerede i november 1852 i gang med salmearbeidet, og han sendte fra tid til annen innberetninger til departementet om dets forløp. Disse innberetninger hører til de viktigste kilder til salmebokens tilblivelseshistorie, og de vitner smukt om hans grundighet og samvittighetsfullhet, men de mange detaljspørsmål har mindre interesse i vår korte utredning. Vi skal bare nevne noen få trekk.

I sin første innberetning 30. desember 1854 forteller Landstad at arbeidet flere ganger har vært avbrutt av sykdom. Sommeren 1854 foretok han i salmesakens interesse en fire ukers reise til Danmark, hvor han bl. a. studerte den grundtvigske salmesang på nærmere hold. Den hadde han aldri kunnet like, og no fikk han sin motvilje mot den styrket. Han følte seg heller ikke tiltalt av den svenske

salmesang som han hørte i Gøteborg. Den grundtvigske var altfor lett og lystig, den svenske altfor slepende. Under reisen besøkte han også universitetsbibliotekene i Kjøbenhavn og Lund og har både der og ellers gjennomgått en mengde litteratur.[23])

I innberetningen 29. februar 1856 gjør han igjen rede for sine omfattende studier og oppholder seg for øvrig med sin oversettelse av «*Martin Luthers aandelige Sange*» som utkom om våren samme år, og som dels er beregnet på å være et forarbeid til salmeboken, dels på å være menigheten til oppbyggelse.[24]) Han setter Luthers diktning høyt: «At Luthers Røst fremdeles maatte gaa igjennem Kirken og fornemmes ei alene i Læren og Ordets Prædiken, men ogsaa i Kirkens Salmesang, er et Ønske som vistnok Menigheden deler med mig. Den har med sin Fylde af Sandheds Aand og Kraft vederkvæget saa mangt et Guds Barns Hjerte blandt dem som ere henvandrede, og vil endnu gjøre det hos hver den, som fattig i Aanden og med villigt Sind lytter til Ordet.» Han har derfor lagt vekt på å skjenke kirken Luthers salmer i en mer moderne form uten derfor å fjerne seg for langt fra de gamle, kjente oversettere.[25])

I slutten av 1856 utga Landstad «*Jule-Salmer,* saadanne som de agtes foreslaaede til kirkeligt Brug». Dette lille hefte inneholder tredve salmer, hvorav åtte av ham selv, deriblant «Fra Fjord og Fjære» og «Til Hyrder gamle» (senere: fromme), som begge gikk over i salmeboken.

Ifølge innberetning 21. februar 1857 er Landstad kommet så langt at han kan begynne å revidere, ordne og avskrive det samlede materiale. Men ellers klager han dels over at han ikke lenger tåler en så vedholdende beskjeftigelse med salmearbeidet som før, dels over at sektvesenet (metodismen) har trengt inn i hans menighet og skaffet ham både arbeid og bekymringer.[26])

Den 23. april 1858 kan han likevel meddele departementet at salmearbeidet er nådd så langt at trykningen kan begynne.[27]) Men den ble forsinket bl. a. på grunn av papirmangel, og først 31. mai 1861 kan Landstad meddele at utkastet til salmeboken foreligger ferdig — etter omtrent åtte og et halvt års arbeid.[28])

---

23) K.D.L. — 24) Ibid. — 25) Martin Luthers aandelige Sange, forordet. — 26) K.D.L. 27) Ibid. — 28) Ibid.

Utkastet.

«*Kirke-Salmebog.* Et Udkast af M. B. Landstad. Udgivet ved offentlig Foranstaltning» utkom på W. C. Fabritius' forlag. Det er et verk på 707 sider og inneholder 640 nummer.

Landstad hadde i årenes løp gjentatte ganger ytret ønske om å få høre andres, især embetsbrødres, mening om sitt salmearbeid, og i den hensikt hadde han også sendt ut sine forarbeider. Men han beklager seg ofte over at de få uttalelser han fikk, var til liten hjelp. Han kom da til å gjennomføre arbeidet for mye bare ut fra sine egne forutsetninger. Først da utkastet forelå, våknet kritikken. Den fant at hans forutsetninger og prinsipper var riktige nok på de fleste punkter, således hva salmeutvalget, ordningen osv. angikk. Men på ett punkt fant man dem uriktige, nemlig når det gjaldt språket. Fra hvilken kant kritikken enn kom, festet den seg hovedsaklig ved dette ene punkt. Språket var i altfor høy grad oppblandet med ord og uttrykk fra folkemålet, og denne fornorskning var dessuten heller ikke utført med hell. Her støtte Landstad på en så å si kompakt motstand. De spede røster som nok av og til lot seg høre til forsvar for hans språk, fikk ingen nevneverdig innflytelse på utkastets skjebne.

Årsakene til denne motstand er ikke bare å søke på det filologiske område eller i kirkelig konservatisme, men også deri at tiden var blitt en annen. Eilert Sundts studier hadde blottet dårlige sider ved folkekulturen. Bøndenes sneversynte opptreden i Stortinget irriterte mange. Næringslivet var i oppgang og de økonomiske interesser trådte i forgrunnen, og for denne utvikling tok bøndenes foreldede og upraktiske driftsmåter og hele kultur seg ut som en hindring. Kort, det ene med det annet brakte nasjonalromantikkens begeistring for folket til å kjølne hos mange, og tiden bar preg av reaksjon. Om no Landstad har vært klar over dette, så har han neppe tillagt det noen betydning. Han vedble å leve på de gamle idealer. Og vel var det. Selv om den nasjonale bevegelse befant seg i en bølgedal, kunde den aldri gå under, og takket være Landstads innstilling ble iallfall noe av salmebokens nasjonale preg reddet.

Skriket over hans språk var vel en del hysterisk, men en må nok også til en grad gi datidens kritikere rett. Også nutiden som er

langt mer fortrolig med å se folkespråkets uttrykk opptatt i det alminnelige bokspråk, vil i mange tilfelle føle seg støtt. Landstad hadde imidlertid vanskelig for å forstå at hans folkelige ord og vendinger ikke alltid passer i de ærverdige salmer, men virker som nye lapper på en gammel drakt. For ham stilte det seg slik at hans elskede folkespråk ble kjent uverdig til å brukes i Herrens hus, folket forkuet, hans innerste overbevisning krenket og hans oppriktige hensikter mistenkeliggjort. Intet under at han, sår for motsigelser som han i det hele var, under den følgende strid stundom hadde vanskelig nok for å opptre rolig og saklig, heller ikke merkelig at han bare motvillig skritt for skritt ga etter for skriket.

Diskusjonen om utkastet ble åpnet av daværende residerende kapellan i Nord-Aurdal J. N. Skaar med en rekke artikler i «Morgenbladet».[29]) Han har i og for seg ikke så alvorlige innvendinger å gjøre før han kommer til språket. Men da brister det for ham. Han tar først for seg en del kònstruksjoner som er slik «at de enten let kan misforstaaes eller slet ikke forstaaes», f. eks. «Tag, Gud, fra mig min Sjæl til dig», «O hvilken Lykke, o alt, hvad godt, i Et! naar hvad os skader, vi kan for Thronen gaa», «Han bøied ned sit Hoved, og saa sin Aand opgav, det har Johannes provet, blev tagen Korset af, livløs og død i Graven lagt, opstod, Gud være lovet, den tredie Dag, som sagt» o. l. Videre påtaler han at Landstad utelater det relative pronomen og får derved en «hard» og uklar forbindelse: «Du er den Enest, frelse kan», «I traadse kan alt Ondt, er til», «Selv har jeg ei den Pude, jeg kan mit Hoved lude» osv. Endelig de enkelte ord. Først en rekke gammeldagse, uforståelige som Blide, Foresyn, gruseligt, Prov, stind («min Synd er stind»), Vedermod og mange flere. Så de mange ord fra folkespråket: braadt, Brot, dryges, Drygsel, Floker, Gnag («Hjerte-Gnag»), græmlig, hysa, høva, lognt, Makke-Mad («et fælt Ord», sier Skaar), Sælebod, Suvl, trøyta, Yrke osv., osv. Skaar forstår ikke hensikten med disse ord. Skal de gjøre salmen mer klar? Eller mer folkelig? Men det kirkelige preg er dog det vesentlige. «Var endda hele Salmen i dette Sprog, men disse *rari nantes in gurgite vasto!* — Havde endda Ordene sin Almindelige Form, men medens Roden tilhører Landsmaalet, ere Endelserne Bogmaalets — et Fænomen, der paa mig i

[29]) Morgenbladet 1861, nr. 256, 263, 270, 284 og 291.

det mindste gjør samme Indtryk som en trivelig, fiirskaaren Jente med hvide Handsker paa og Parasol.» Skaar frykter for at disse ordene vil bringe den største og beste del av menigheten til å ergre seg, om ikke føle vemmelse, en annen del vil smile, og de vil bare være til glede for dem som svermer for et laget språk. I alle tilfelle vil de forstyrre andakten.

Under omtalen av Landstads behandling av Brorsons salmer kommer til sist den overraskende meddelelse: «Det tør saaledes kunne forudsiges, at man netop paa Landstads Behandling af de Brorsonske Salmer vil grunde Kirke-Salmebogens Forkastelsesdom. Thi at den skal forkastes er jo — som bekjendt — blevet besluttet, før Bogen endnu havde seet Lyset.» Han sikter her til den mistillit som en del av legfolket hadde til Landstads salmearbeid på grunn av hans befatning med folkevisene. Til slutt mener Skaar at utkastet bør revideres.

Skaar hadde tatt sterkt i, og et snes år senere innrømmer han at han nok hadde talt av kjærlighet til salmesaken, men hadde manglet modenhet, og at mang en ytring burde vært usagt eller i det minste sagt annerledes.[30])

Landstad tok anklagen svært alvorlig. Utover våren 1862 forsvarte han sin bok i en lang artikkelrekke[31]) som senere på året i utvidet skikkelse kom ut i bokform: «*Om Salmebogen*, en Redegjørelse». Det er et arbeid som vitner både om grundig studium av salmesaken og selvstendig oppfatning.

Innledningsvis sier han at hvis det virkelig var så at boken skulde forkastes, så var det ikke verdt å ta til motmæle, men han vil ikke anse dette «for andet end Udbrud af Enkeltes blinde Iver og Personsanseelse, hvoraf der i vore Dage er saa sørgelig meget». Han tiltror vårt kirkefolk så mye åndelig edruelighet at en i denne som i andre viktige kirkelige saker vil gå fram med «ydmyg Betænksomhed og kristelig Visdom og Varsomhed» og framfor alt ikke anse personer. En må møtes «*paa Troens Grund i Kjærlighed*».

Skaars kritikk vitner om godt kjennskap til salmelitteraturen, men han mangler kjennskap til morsmålet og poetisk skjønn. Hans kritikk er teoretisk og mekanisk.

---

30) Skaar: Norsk Salmehistorie II, s. 621 f. — 31) Morgenbladet 1862, nr. 97, 104, 128, 129, 132, 139, 146, 153, 166, 173, 180, 187, 194, 201.

Hva det språklige angår, føler Landstad seg i godt selskap med Luther og andre som har hevdet morsmålets rett i kirken. På grunn av ukyndig og vilkårlig behandling gjennom tidene er vårt skriftspråk blitt løsrevet fra sin stamme og befinner seg i en «ledeløs Tilstand» som tvinger en forfatter til å danne seg sin egen rettskrivningsform. Dette har han søkt, ikke ubesindig og vilkårlig, men i bevisstheten om at salmeboken skulde være noe blivende, og derfor bør dens språk være normerende. Bokspråket har drept folkets lyst til å lese og skrive, og hvis en vil vekke denne lyst til live igjen, er folkets språk en *conditio sine qua non.* Det går ikke an at kristendommens herlige sannheter kommer til folket gjennom ord «hvis Tydning er dem fremmed, og i et Blandingssprog, hvorved det dyre Indhold saa ofte fordunkles, misforstaaes, eller bliver heltop uforstaaet». Og det nytter ikke å prøve på å demme opp for den nasjonale bevegelse i tiden; salmeboken må følge med i den språklige utvikling. Det er ikke det gammeldags-folkelige som gjør fortred, men det *fremmede,* og det er dette han har forsøkt å få bort. Som motstykke til Skaars «røys» av *norske* ord, samler Landstad sammen et par hundre *tyske* og andre fremmede «kvister» som han har vasset i og prøvd å fri seg fra.

Skaar svarte i et par artikler som vesentlig drøfter noen enkeltheter.[32]) De mange andre oppsett omkring utkastet byr ikke på større av interesse.

Det ser ut til at Landstad under disse angrep mer har ventet støtte hos folket enn hos prestene. Allerede i midten av juni 1861 hadde departementet sendt utkastet til geistligheten og de lærde skoler. Et års tid senere klager Landstad over at det er så lite kjent blant *almuen,* og på hans anmodning fordeler da departementet i 1862 et større antall eksemplarer til benyttelse av interesserte legfolk.[33]) Da han et års tid senere også ønsket «Om Salmebogen» gjort tilgjengelig for almenheten, fant imidlertid departementet «efter Omstændighederne» ikke anledning til dette.[34])

At det språklige også for departementets øyne fortonet seg som den store mangel ved utkastet, går tydelig fram av dets skriv til Landstad 16. april 1864. Da utkastet no i snart tre år har vært

---

[32]) Morgenbladet 1862, nr. 327, 355 og 1863, nr. 47. — [33]) Kgl. res. av 4. oktober 1862, Dep.tid. 1862, s. 702. — [34]) Skr. av 29. januar 1864, K.D.L.

tilgjengelig for almenheten og derfor må forutsettes alminnelig kjent, mener departementet at det snart bør treffes foranstaltning til å undergi det en nærmere prøvelse av en kommisjon. Men det vil være soknepresten bekjent at det under anerkjennelse av utkastets store fortrinn for øvrig «dog har ytret sig en saa stærk Opinion imod mange i samme forekommende Ord og Udtryk, at disses Bibeholdelse maa befrygtes at ville lægge en ikke uvigtig Hindring i Veien for dets Indførelse». Det vil være beklagelig om «denne forholdsvis mindre væsentlige Side» ved utkastet skulde bringe et slikt utfall, og departementet henstiller derfor til Landstad å underkaste utkastet en revisjon før det legges fram for den påtenkte kommisjon.[35]) Departementet vedlegger en uttalelse fra Landstads gamle venn biskop Kaurin, som også roser boken unntagen for språkets vedkommende, selv om han her taler med måtehold. Han anbefaler boken autorisert snarest mulig.[36])

Det som for departementet så ut som noe mindre vesentlig, tok seg imidlertid ganske annerledes ut for Landstad, og han tok et halvt års betenkningstid. Han hadde ikke trodd, sier han i sitt svar 14. september 1864, at misnøyen med språket var så utbredt at den virkelig skulde bli en hindring for bokens benyttelse. Men skulde det virkelig være så, vil han foreta en «lempelig Revision» av språket, selv om han tviler på at han med sin beste vilje vil kunne uttrykke seg slik på sitt morsmål at «det ikke skurrer i høviske Øren».[37])

I løpet av vintermånedene 1864—65 gjennomførte han så revisjonen. En rekke av de mest påtalte uttrykk ble fjernet, flere salmer ført tilbake til sin eldre form, omkring tredve nyere salmer erstattet av eldre osv. Bokens omfang var omtrent som før, 639 nummer, men den hadde i noen grad skiftet karakter.

Den 25. mars 1865 sendte Landstad det reviderte utkast til departementet, idet han håpet at det språklige ikke lenger skulde være til hinder for bokens bruk. Han gir også den interessante opplysning at Ivar Aasen har gjennomgått salmeboken «Blad for Blad» og gitt Landstad råd med hensyn til språket.[38]) For å forebygge en mulig frykt for at Aasens medvirkning skulde ha virket på språket i en retning en ikke ønsket, legger Landstad ved et privat

35) Ibid. — 36) U.B.L.P. — 37) K.D.L. — 38) Ibid.

brev fra ham som viser at han ikke er ubetinget enig i Landstads bruk av norske ord og utelatelse av mange gamle uttrykk i salmene.[39])

Salmebokkommisjonen.

Etter dette ble den forutsatte bedømmelseskommisjon oppnevnt ved kongelig resolusjon av 10. juli 1865. Den kom til å bestå av biskop A. Grimelund som formann, professorene M. J. Monrad og R. T. Nissen, sokneprest J. Moe og res. kap. J. N. Skaar.[40])

Skjønt det ikke var mange salmekyndige menn i landet, var likevel regjeringens valg påfallende. Hverken Monrad eller Nissen vites tidligere å ha deltatt i noe slags hymnologisk arbeid. Mer erfarne var Grimelund og Moe som i 1852—53 hadde utarbeidet «Kristiania-tillegget» sammen med Wexels. Dessuten hadde både disse to og Skaar allerede i flere år vært medarbeidere på A. Hauges konservative salmebok.

Landstads utkast var utvilsomt heller ikke etter revisjonen falt i de konservatives smak, men det var no liten utsikt til at han vilde gå videre i retning av å utslette bokens preg av reform og folkelighet. Det var imidlertid ikke regjeringens og Riddervolds hensikt å støtte reformer, — og så lot en Landstads utkast falle i de konservatives hender. Det skulde bli gjennomgått av Hauges tre medarbeidere og Monrad, «det litterærkonservative partis hoved», for å bli innstilt om ikke til forkastelse så iallfall til ytterligere revisjon i konservativ retning. Det er forståelig at ikke Landstad — som han senere ga uttrykk for — kunde ha tillit til en kommisjon med denne sammensetning.

Kommisjonen trådte sammen i Oslo 6. september 1865. Da det viste seg å gå for sent hvis en uten forberedelse skulde behandle salmene i kommisjonens møter, valte en den arbeidsmåte at medlemmene skulde gjennomgå salmene hver for seg der de hadde sin embetsgjerning, og gjøre sine bemerkninger som så ble sendt i sirkulasjon til de andre, og til slutt skulde det hele drøftes i kommisjonsmøter. I slutten av september reiste så medlemmene hver

39) Ibid. — 40) Dep.tid. 1865, s. 593 f.

til sitt, og først et og et halvt år senere kom de igjen sammen i Oslo. I seks og tredve møter i tiden 25. mars til 29. juni 1867 ble så alle salmene i utkastet gjennomgått. Det skal innrømmes at kommisjonen gikk grundig til verks. Dens ofte spissfindige og trettende drøftelser fyller 259 foliosider. Bemerkningene gjelder enhver side ved Landstads salmer, men framfor alt språket, som også for kommisjonen er den store anstøtstein.

Men kommisjonen har delt seg i to fraksjoner. Skaar har for en del skiftet syn siden han skrev mot Landstads utkast. I ethvert fall utgjør han sammen med Moe den mer moderate retning innen kommisjonen. Begge er svært virksomme medlemmer, især Skaar, hvis vota vitner både om grundighet og sakkunnskap. De andre tre medlemmer er avgjort imot Landstads språk. Især Monrad, som er inderlig imot alle norske ord, mot folkevisetonen og mot all pietisme. Han er et svært virksomt medlem, og det er ofte både salt og krydder i hans vota, men de vitner ikke alltid om forståelse av saken. Grimelund og Nissen er de mest tilbakeholdne medlemmer.

Det kunde være fristende å ta fram enkeltheter, men et par får være nok. Det er f. eks. i vår tid litt vanskelig å forstå at Monrad kan betegne salmen «Min Jesus, lad mit Hjerte faa» som «vammelsød pietistisk», og at både Monrad og Moe helst vil ha fjernet «Zions Vægter» og «Jeg veed mig en Søvn». Om denne siste sier Monrad: «Det er et særdeles heldigt mimetisk-archaiserende Digt, der sætter os ind i en middelalderlig Stemning og vilde passe fortræffelig ind i en Roman eller et Drama af religiøs Charakter, men kan aldrig gjælde som et umiddelbart Udtryk af en protestantisk Menigheds Andagt. — — Jeg må indtrængende bede om, at Salmebogen renses for den Art Digte, hvor smukke og opbyggelige de forresten kunne være.» Salmen ble derimot varmt forsvart av Skaar.

Kommisjonens bemerkninger sammenfattes så i dens betenkning datert 29. juni 1867. I det store og hele er den tilfreds. Om *salmeutvalget* heter det at «Opgaven er løst og Udvalget gjort paa en i det Hele meget tilfredsstillende Maade». Bokens *ordning* etter kirkeåret er «ikke mindre bifaldsværdigt»; en ser straks at en har en *kirkesalmebok* for seg. En finner at salmenes *behandling* «i Almindelighed er udført med lempelig Haand». Men når en kommer til det ømme punkt, språket, må kommisjonen erklære at «Udgiverens

Iver for Sprogets Renhed i folkelig Retning har forledet ham til at anvende mange Udtryk, som ikke have en hævdet Brugs Stempel, og som klinge afstikkende mod Psalmernes hele Sprogtone. Commissionen er nemlig enig i, at en Psalmebog mindst maa gjøres til Middel for en Sprogreform, da det, der som sproglig Nyt tildrager sig Opmerksomhed, i samme Grad virker forstyrrende paa Andagten». De fleste av disse «Pletter» vil kunne fjernes ved en ny revisjon, men et par medlemmer tror dog at der «er gjort en Skade, der helt og holdent vanskeligt vil kunne aldeles gjenoprettes». Det er klart at en her står ved et vanskelig punkt. Landstad har gitt etter for revisjonskrav en gang, og det er derfor sannsynlig at han har liten lyst til å gjøre det omigjen. Derfor føyer kommisjonen forsiktig til: «Dette er dog ikke saaledes at forstaae, som om man vilde gjøre en Overarbeidelse til Betingelse for at anerkjende Udkastets Anvendelighed for Kirkebrug». Kommisjonen slutter med å betegne Landstads utkast som «brugbart» og anbefaler det autorisert, idet en dog henstiller til departementet å oversende Landstad kommisjonens bemerkninger «til mulig Afbenyttelse ved Værkets fornyede Gjennemsyn og Fuldendelse».[41]) Samme dag ble kommisjonen oppløst.

Departementet oversendte 3. august s. å. kommisjonens dokumenter til Landstad med henstilling om å foreta en ny revisjon.[42])

Landstad etterkom — som det synes — villig anmodningen, og 21. desember 1867 meddeler han departementet at han for annen gang har gjennomgått sitt utkast og foretatt «nogle Endringer hist og her». Han skjuler ikke sin skuffelse over kommisjonens bemerkninger og krav: «Kommissionens Bemærkninger ere mange, men der er saare Lidet hvorom dens Medlemmer ere enige. De indeholde mestendels en Diskution om Synsmaader og enkelte Udtryks tvivlsomme Anvendelighed o. dsl. Jeg gjøres vistnok opmærksom paa Et og Andet der kunde ønskes bedre, men til at faa det bedre har Kommissionen ikke ydet nogen regnelig Hjælp.» Med hensyn til språket har han ikke «blandt Bilagene fundet den *Institutio in lingvam vernaculam,* som antydes i Erklæringen. Misnøie med et eller andet Ord eller Udtryk har jeg nok fundet, men deriblandt

41) Salmebokkommisjonens protokoll, Fol. 397, i Det Kgl. Norske Videnskabens Selskab, Trondheim. — 42) K.D.L.

den aabenbareste Miskjendelse af vort Sprogs rette Former». Han mener no å ha glattet og filt på språket så lenge «at der neppe findes nogen Kvist, hvorpaa Nogen skulde staa Fare for at støde sin Fod, om den end er nok saa fin og ømfindtlig».[43])

Under 23. april 1868 sender departementet det reviderte utkast til salmebokkommisjonen til fornyet gjennomsyn.[44]) Denne var 15. april igjen trådt sammen i Oslo for å gjennomgå Hauges salmebok-utkast.

Allerede 13. mai foreligger kommisjonens nye betenkning, som er et overraskende aktstykke — skarpt, bestemt og enstemmig. En er høylig skuffet over at Landstad har tatt så lite hensyn til kommisjonens bemerkninger, og gir især sin misnøye med språket luft. «Her har ligget og ligger fremdeles en af de allerværsentligste Anker imod Sognepræst Landstads Udkast.» Han har gitt boken preg av språklig tendens, av å ville skaffe en ny språkretning innpass, noe som på «en skjærende Maade strider mod en Psalmebogs Bestemmelse», og som vil skape vanskeligheter for dens antagelse og sette lidenskaper i bevegelse som ligger meget fjernt fra det religiøse og kristelige. Det språk som skal rå i salmeboken, er hverken «det Oldnorske eller det af I. Aasen behandlede «Folkesprog», men vort almengjældende dansk-norske Skrivtsprog, saadant som det fornemmelig i vor Bibel og den hele kirkelige Literatur til denne Dag har været herskende». Det kreves ny revisjon for «at betage Bogen dens forstyrrende Præg af tilsigtet Sprogreform og tilbageføre det tilvante og almindelig Gjældende».[45])

Her er kommisjonens standpunkt understreket med all fornøden styrke. Om det er arbeidet med Hauges konservative utkast som har påvirket kommisjonen, skal være usagt, men betenkningen innledet iallfall et bittert avsnitt av kampen om Landstads bok.

Sammen med den nye betenkning vandret så Landstads ulykkelige utkast atter til departementet. Det fulgte også to skrivelser med, en fra Grimelund[46]) og en fra Moe.[47]) De var foranlediget ved noen randbemerkninger av Landstad hvor han tydelig legger for dagen at han ikke betrakter dem som uvillige skjønnsmenn overfor hans utkast på grunn av deres delaktighet i Hauges salmebok, som han endog et sted kaller «deres egen». Begge prostesterer mot denne

43) Ibid. — 44) Ibid. — 45) Ibid. — 46) U.B.L.P. — 47) Ibid.

siktelse, og finner det merkelig at han ikke nevner Skaar som har langt større del i Hauges bok.

Disse nye dokumenter ble så oversendt Landstad 20. juni 1868 med departementets henstilling om en ny revisjon.[48])

Men no var det ute med Landstads tålmodighet. Hans svar av 3. juli er temmelig bittert. Han kan «paa ingen Maade» gå til en tredje revisjon og forstår ikke kommisjonens krav. Før har det vært tale om rettelse av enkelte ord og uttrykk, men no «gaar Kravet videre i det Ubestemmelige». Da det var rettet mindre, ble utkastet enstemmig anbefalt til autorisasjon, men no da det er rettet mer, frarås autorisasjon. Han slutter med at han etter dette ikke kan arbeide mer med salmesaken og returnerer utkastet med alle bilag.[49])

Dermed var saken kommet i en vanskelig stilling og ble forsinket nesten et år. Departementet sto temmelig rådløst da det 25. september 1868 meddelte kommisjonen Landstads avslag, og spurte hva en no skulde gjøre. Kunde det tenkes at noen av kommisjonens medlemmer kunde være villig til å påta seg en ny revisjon, som så skulde drøftes av den samlede kommisjon og tilstilles Landstad til overveielse før det ble tatt bestemmelse om autorisasjon?[50])

Departementet er altså inne på den tanke å sette Landstad utenfor, iallfall delvis. Men dette tør ikke kommisjonen være med på. I sitt svar 16. januar 1869 foretrekker den å resignere. Tilvisse, heter det her, har en ønsket utkastet renset for sine språklige pletter, men «dermed har Commissionen dog ikke tilbagekaldt sin Anerkjendelse af Udkastets Værd forøvrigt eller frafaldt sin Dom om dets Brugbarhed som Kirkepsalmebog, ei heller har den tenkt sig, at nogen Anden end Udgiveren kunde uden Skade for Værkets Eenhed foretage den forønskede Revision. Denne sin Betragtning af Bogen maa Commissionen fremdeles fastholde». Det blir da til sist ingen annen råd enn «at overlade Pletternes Afgnidning til Fremtiden».[51])

Etter dette lar også departementet kravet om en tredje revisjon falle. I skriv til Landstad 3. juni uttales bare ønske om å få fjernet noen ord som Skaar har pekt på.[52]) Dette ble imøtekommet av Landstad uten innvendinger.

48) K.D.L. — 49) Ibid. — 50) Ibid. — 51) Ibid. — 52) Ibid.

Dermed var saken omsider i orden, og etterat noen enklere spørsmål om bokens tillegg av tekster, bønner osv. var behandlet, var kommisjonen 13. oktober 1869 ferdig med Landstads salmebok.

Autorisasjon.

Ved den tid var autorisasjonen alt på trappene. Departementet gikk prisverdig raskt til verks. I sitt lange foredrag gjennomgår det sakens forhistorie, kommisjonens bedømmelse osv. og ender med at det «maa anse Sogneprest Landstads Psalmesamling i det hele særdeles vel egnet for det tilsigtede Øiemed».[53])

I henhold til departementets innstilling ble så Landstads salmebok autorisert ved kongelig resolusjon av 16. oktober 1869.[54])

Noen dager senere fikk Landstad departementets meddelelse om dette. Lykkelig over at sytten års arbeid tross all skuffelse og motgang har ført til et resultat, takker han for meddelelsen og sier til slutt: «Maatte Bogen nu finde Menighedens Tilslutning, og dens Benyttelse vorde til Guds Navns Ære og de Troendes Opbyggelse. Gud give det.»[55]) Han besørget selv korrekturen under trykningen, og 25. juli 1870 sendte departementet en rundskrivelse til alle sokneprester om at boken var ferdigtrykt.[56])

Det som ble igjen.

En kan til slutt spørre: Hva var det som ble igjen av det nasjonale preg ved Landstads bok?

Det var særlig de mer sjeldne ord og vendinger fra folkespråket Landstad fjernet. De mer kjente derimot beholdt han som f. eks.: Band, dryg, fager, Fang, frid, Fynd, fæl, Grand, hyse, Ledingferd, lugnt, lyksom, signe, Syskend, sæl, Tarv, torde, tungsomt, tverke, tykkes, Val, aatte og flere. De fleste av disse forekommer for øvrig bare én gang. Der hvor folkespråket har diftongen ei, skriver han dobbelt-e: Meen (for mein), Steen (for stein), meer (for meir) osv.[57])

---

53) Ibid. — 54) Dep.tid. 1869, s. 701 f. — 55) K.D.L. — 56) Ibid. — 57) Sml. Sange og Digte, forordet s. IV.

Relativet er ofte utelatt: Fader vor, i Himlen er; O salig den, Guds Ord har hørt. Slike uttrykk kan falle tunge, men har folkevisen for seg: Sæl er den, i fødesheimen fatige gjeve sko; Den drykken, eg drakk, han var ikkje stor. Tidligere salmediktere har også utelatt relativet: Vel den, sin Herre tro har tjent (Brorson); I Paradis den Mand af Jord, os avled, brød vor Herres Ord (Grundtvig).

Det etterstilte eiendomspronomen brukes ofte hos Landstad: Legem ditt, som er hengivet; Saa slukkes Sorger mine.

Som i folkediktningen anvendes ofte bokstavrimet: Fra Fjord og Fjære, Verdens Lys og Liv og Lyst. Eller som i følgende velkjente vers:

Tag hans Testament til Takke,
Lad ei Tvilen dig afsnakke,
Eller Vantro føre vild,
Merk dog Ordet, Tørsten, Trangen,
Tag i Tro Forstanden fangen,
Gaven ei med Grublen spild![58])

Her har også Landstad de gamle salmediktere for seg, f. eks. Kingo: Mund og Mæle; Synd og Sorg; Død og Dom; Løgn og Last og alle Lyder.

I enkelte tilfelle bruker Landstad omkved, som i «Ser jeg mig i Verden om»: Kan jeg ei min Jesum miste; «Jeg staar for Gud»: O Gud, mig synder naadig vær!

Men til alt dette ytre må føyes det som ikke er mindre viktig: hvordan en nasjonal tone går gjennom salmene, og hvordan norsk natur og folkeliv avspeiler seg i dem, mest merkbart i Landstads egne salmer som «Fra Fjord og Fjære»; «Vaagn op, du som sover»; «Jeg veed mig en Søvn» og flere.

Også etterat boken var autorisert, fikk Landstad høre at han hadde beholdt for mye av det nasjonale. Selv syntes han at han hadde gitt for mye etter. Men det ble iallfall stående nok igjen til at boken med en viss rett kan betegnes som nasjonal.

[58]) L. smb. nr. 309, v. 9.

HAUGES SALMEBOK

Forfatteren.

Andreas Hauge, H. N. Hauges eneste gjenlevende barn, ble født 12. desember 1815, vokste opp i Aker, ble student i 1834 og teologisk kandidat i 1839. Han var først lærer et halvt snes år, inntil han i 1850 mottok stilling som sekretær ved Det norske Misjonsselskaps hovedstyre i Stavanger. I 1852 ble han sokneprest i Nordre Undal, og i 1857 G. A. Lammers' etterfølger i Skien, hvor han kom til å virke resten av sitt liv, siden 1868 tillike som prost i Skiens prosti. Han døde i Skien 13. januar 1892.

Hauge var en fremragende geistlig, samvittighetsfull og virksom, konservativ-pietistisk av innstilling. Forholdene i Skiens menighet var sterkt opprevne etter Lammers-tiden, men takket være sine store administrative evner, sin kloke og sindige ledelse og faste opptreden lyktes det ham etter hvert å nøytralisere de ofte skarpe motsetninger, og han vant sin menighets tillit og hengivenhet.

Det var Hauges varme kjærlighet til misjonen som førte ham inn på den hymnologiske veg. For å avhjelpe mangelen på misjonssalmer i den tids salmebøker utga han i 1846 en liten samling «*Psalmer* til Brug ved Missions-Sammenkomster», som i 1852 ble økt til «*100 Missions-Psalmer* med et Tillæg, indeholdende endeel Psalmer til Brug ved Bibellæsninger og andre Andagts-Forsamlinger». Misjonssalmene skriver seg selvsagt mest fra nyere forfattere. De 114 salmer i tillegget er derimot mest fra eldre tid. En stor del av hele samlingen gikk senere over i hans salmebok.

Salmebokens forhistorie.

Det som imidlertid skulde komme til å gi Hauges arbeid på det hymnologiske område den største rekkevidde, var hans salmebok. Men han var utelukkende salmesamler, ikke som Landstad tillike salmedikter. Og mens Landstads salmebok ble til «efter offentlig Foranstaltning», og dens tilblivelse kan følges gjennom en mengde foreliggende aktstykker, er Hauges salmebok et privat tiltak, og dens tilblivelse ligger mer i det skjulte.

Av særlig interesse er her Hauges egen beretning i sin skrivelse

til Kirkedepartementet 11. november 1870 med ønske om autorisasjon av den ferdige bok. Han gjør her rede for hvordan han som sokneprest i Nordre Undal ble ført inn på den i og for seg — som det skulde synes — eiendommelige og malplaserte plan å tilveiebringe en ny salmebok etterat Landstad allerede i noen år hadde arbeidet med sin bok: «I Aarene 1855—56 var der en sterk Bevægelse i Christiansands Menighed ianledning Indførelse af en ny Psalmebog, idet en Del af Menigheden vilde have Christiania-Tillægget og en anden Del Guldbergs Psalmebog. Jeg var paa denne Tid Prest i Nordre Undal og havde hyppig Anledning til at tale med Mange af dem, der forlangte Guldbergs Psalmebog indført. Efterat jeg saavel i private Sammenkomster angaaende denne Sag som paa anden Maade havde søgt at paavise Manglerne ved Guldbergs Psalmebog, modtog jeg gjentagne Anmodninger om at forsøge en Revision af denne. Da jeg indgik herpaa, havde jeg kun den Plan at udelukke alle ubrugelige Psalmer af nævnte Psalmebog og i Stedet optage andre af vor herlige Psalmeskat. Dette havde været et forholdsvis let Arbeide og som derfor uden Tvivl vilde have skaffet Bogen en almindelig Indgang i Menighederne. Men derved vilde uden Tvivl ogsaa være lagt Hindringer iveien for en almindeligere Indførelse af en efter rigtige hymnologiske Grundsætninger udgiven Psalmebog. Jo mere jeg arbeidet mig ind i Psalmestudiet, desto klarere erkjendte jeg dette, og derved kom jeg lidt efter lidt ind paa at udarbeide en selvstændig Samling med Benyttelse af hele den dansk-norske Psalmeskat efter Grundsætninger, som jeg har anført i Forordet til medfølgende Udkast.

Naar jeg ikke trak mig tilbage, efterat Arbeidet havde faaet dette Omfang og det saaledes i visse Maader kom til at støde sammen med den Opgave, der var given Provst Landstad, havde dette væsentlig sin Grund i, at jeg ifølge de Prøver paa den vordende Kirkepsalmebog, som Provst Landstad i sine «Jule-Salmer» og «Martin Luthers aandelige Sange» havde udgivet, maatte antage, at han vilde befølge en friere Plan end den, der ikke alene af mig selv, men ogsaa af en stor Del af vort Kirkefolk ønskedes befulgt. Jeg mente derfor, og det er fremdeles min Overbevisning, at dersom Menighedens Trang og Krav med Hensyn til Psalmebogen skal tilfredsstilles, maatte der ved Siden af den efter friere Principer

udgivne Psalmebog, bydes den en Samling, der saavel med Hensyn til Psalmernes Redaction som Psalmeudvalget var istandbragt efter de strengere conservative Principer, jeg har søgt at befølge ved nærværende Udkast.»[59])

Lignende opplysninger gir Hauge også i forordet til sitt salmebokutkast. Dette er undertegnet 13. mai 1863, og da han meddeler at arbeidet har tatt syv år, må det altså være påbegynt i 1856. Men hans overtagelse av Skiens sogneprestembete i 1857 har voldt avbrytelser og forsinkelser, så det meste av arbeidet ser ut til å være utført først etter 1859.

I 1857 sendte Hauge ut en alminnelig oppfordring til salmeinteresserte om å sende ham oppgave over de mest brukte og avholdte salmer,[60]) og han fikk svar fra omkring 300 salmevenner.[61]) Deres stemmegivning har han så sammenholdt med sitt eget utvalg for å se om han hadde truffet menighetenes ønske. En annen kontroll fant han i å sammenligne sitt utvalg med de eldre salmebøker, især Kingos og Guldbergs.

Etter hvert som planen om å skape en helt ny salmebok modnet seg hos Hauge, fant han det påkrevd å skaffe seg medarbeidere. Det falt da naturlig å henvende seg til sokneprest A. Grimelund i nabokallet Gjerpen, som jo var en kyndig og interessert mann på det hymnologiske område. Dernest har han visstnok henvendt seg til J. Moe, den gang res. kap. i Krødsherred. Allerede i brev til Moe 17. november 1859 omtaler han Grimelund som medarbeider.[62]) Den tredje av Hauges faste hjelpere var J. N. Skaar, siden 1862 res. kap i Skien.[63]) Leilighetsvis har han også hatt bistand av andre, f. eks. dikterpresten S. O. Wolff i Saude i Telemark[64]) og res. kap. M. Wefring i Skien, siden 1861 res. kap. på Eiker.[65])

Ut fra de sparsomme meddelelser vi har, er det visstnok umulig å danne seg noen sikker mening om hvor stor andel hver av de tre viktigste medarbeidere har i Hauges bok. Men den var i ethvert fall ikke større enn at de alle senere fant å kunne påta seg bedømmelsen av den, og, som vi har sett, frala både Grimelund og Moe seg noen

---

59) Pakke «Hauges Salmebog» i Kirkedept.s arkiv, heretter kalt K.D.H. — 60) Morgenbladet 1871, nr. 79. — 61) Luthersk Kirketidende 1869, II, s. 391. — 62) U.B.s håndskriftsaml. — 63) Sml. utkastets forord, hvor også Hauge nevner disse tre som sine medarbeidere. — 64) Hauge til Moe 16. februar 1860. U.B.s håndskriftsaml. Wolff døde for øvrig allerede i 1859. — 65) Hauge til Moe 17. november 1859. Ibid.

større delaktighet i den, men antyder at Skaar har hatt atskillig med den å gjøre. Hauge omtaler også Skaar som sin utrettelige medhjelper,[66]) men merkelig nok finnes ikke hans navn knyttet til noen salme i Hauges fortegnelse over forfattere, oversettere osv. Det samme gjelder Moe, mens Grimelund er nevnt som oversetter av fire salmer og som medarbeider på en rekke andre. Men alt tatt i betraktning, kan en visstnok regne med at deres befatning med boken ikke er av noen gjennomgripende betydning. Hovedansvaret hviler på Hauge selv.

Utkastet.

På J. Melgaards forlag i Skien utkom da i 1863: «*Psalmebog* til Kirke- og Huus-Andagt. Et Udkast af A. Hauge.»

I et meget utførlig forord gjør Hauge rede for de forskjellige sider ved sitt arbeid.

Utkastet har 648 nummer, som faller i to avdelinger, en til kirkebruk ordnet etter kirkeåret, og en til husandakt, hvis salmer «ere saadanne, der paa Grund af sin meer subjective Karakteer, eller Længde, eller fordi de efter sit Indhold hører hjemme i Huset, ei finde nogen ret passende Plads i Kirkepsalmebogen». Denne avdeling skiller Hauges bok ut så vel fra de eldre som fra Landstads salmebok.

Ved *salmeutvalget* har Hauge først og fremst hatt to hovedhensyn for øye. For det første «at alle gode Psalmer, der ere den christne Menighed i Fædrelandet kjendte og kjære, bleve optagne», og for det annet «at Psalmebogen blev et Udtryk for, hvad der har været den hele troende Menigheds fælles Bøn og Bekjendelse gjennem alle Kirkens Tider». I første henseende opplyser han at hans utkast har 93 salmer til felles med Hans Thomissøns salmebok, 224 med Kingos og 256 med Guldbergs, og det er disse bøkers beste og mest brukte bestanddeler han har beholdt. Hvordan han har søkt å oppnå sitt annet hovedformål framgår av at han har tatt med 13 salmer fra kirkens eldste tid til omkring 800, 35 fra tiden omkring 800 til reformasjonen, 104 fra reformasjonstiden, 261 fra det 17. århundre, 184 fra det 18. århundre og 44 fra det 19. århundre. Den eldre

66) Utkastets forord.

diktning er altså sterkest representert. Den nyere tid er minst tilgodesett, «men det ligger også i Sagens Natur, da dens Psalmer endnu ikke ialmindelighed ere trængte igjennem til at blive Menighedens Eiendom».

Som for alle salmearbeidere har også for Hauge salmenes *redaksjon* vært et viktig og vanskelig punkt. Det kunde *synes* å være en snar og lett veg å oppta salmene i helt uforandret form. Men de fleste salmer er mer eller mindre nøyaktige og heldige oversettelser og kan derfor ikke brukes uten videre. De må enten føres tilbake til sin opprinnelige form eller endres. Dette gjelder især de salmer som Guldberg i endret form har opptatt etter Kingo. Hauge har da fulgt følgende prinsipper for behandlingen av salmene: «Psalmens Ord, Tanke, Lære og Karakteer maa ikke forandres. Det er min inderlige Overbeviisning, at alle vor Kirkes gamle Psalmer ere rodfæstede i den hellige Skrifts Lære og baarne af dens Aand, saa vi i dem have et reent og fuldt Udtryk for vor christelige Tro og Haab. Derfor maa man gaae til dem med dyb Ærbødighed, og i ingen Maade krænke den Aand, der raader i dem; men kun hjælpe til, hvor det rette tydelige og syngbare Udtryk fattes. Hvor det gjælder Oversættelser af Kjernepsalmer, der for Formens Skyld ere lagte tilside, maa Bestræbelserne gaae ud paa at gjengive den originale Psalmes Tanke, Liv og Kraft, og naar det ikke vel kan lykkes med den gamle Oversættelse, bør en ny forsøges. Jo mere en Psalme er almindelig kjendt og yndet, desto varsommere maa Behandlingen af den være. Derimod kan der tilstædes en friere Behandling af de Psalmer, som Menigheden endnu ikke har tilegnet sig; dog bør heller ikke her nogen Forandring uden Fornødenhed finde Sted.»

For å kunne bevare de eldste salmer så vidt mulig uforandret har Hauge forsynt dem med «bindebue» (⁀) hvor to stavelser må ha samme tone, og «bæretegn» (‾‾) hvor to toner skal synges til en stavelse:

Kyrie Gud Fader, alsomhøieste Trøst,
Du est vor Glæde og Lyst,
Spar os elende,
Bevar os fra Synd,
Forbarme dig over os!

Dette andaktsforstyrrende utstyr — som brakte Skaar til å tenke på en flokk kråker som var i ferd med å slå seg ned for å ete opp ordets sæd — ble senere sløyfet.

I de nyere salmer har Hauge «i det længste søgt at holde paa det Oprindelige» og bare gjort noen endringer i salmer som er oversatt fra tysk.

I det hele vitner Hauges prinsipper om den konservative ånd som svever over hans utkast.

Salmebokkommisjonen.

Etterat salmebokkommisjonen var nedsatt i 1865 sendte en del husfedre i Vrådal anneks til Kviteseid prestegjeld i Telemark søknad til Kongen om at også Hauges utkast måtte bli undergitt bedømmelse og tillatt benyttet i Vrådal kirke.[67]) Den nidkjærhet som denne lille menighet i Vrådal både denne gang og senere viste for Hauges bok, henger sammen med den sterke vekkelse som tok sin begynnelse der omkring 1860, og som vakte sansen for den gamle salmesang til live.[68]) Søknaden var anbefalt av sokneprest K. Knudzen i Kviteseid som opplyser at den var undertegnet av over to tredjedeler av de omtrent hundre husfedre i Vrådal.[69]) En lignende søknad kom fra Vefring sokn i Førde.[70])

Hauge hadde fått kjennskap til søknaden fra Vrådal, og den oppmuntret ham til 1. september 1865 å sende utkastet til Kirkedepartementet med andragende om at det måtte bli undergitt salmebokkommisjonens bedømmelse.[71])

Departementet hadde da allerede henvendt seg til Kristiansands biskop, J. v. d. Lippe, som anbefalte at kommisjonen også påtok seg prøvelsen av Hauges utkast,[72]) hvorpå departementet spurte biskop Grimelund om kommisjonen var villig til dette.[73]) I den erklæring kommisjonen ga, heter det at medlemmene tross atskillige betenkeligheter på grunn av det forhold flere av dem hadde stått i til Hauges utkast, er blitt enige om å erklære seg villige til

67) Skr. 13. august 1865. K.D.H. — 68) Sml. Sigrid Svendsen: En vekkelse, Oslo 1929, s. 177. — 69) Skr. 22. august 1865. K.D.H. — 70) Skr. 16. august 1865. Ibid. — 71) Ibid. — 72) Skr. 2. september 1865. Ibid. — 73) Skr. 16. september 1865. Ibid.

å overta nevnte bedømmelse, hvis den kan utsettes til en er ferdig med Landstads bok.[74])

Ved kongelig resolusjon av 17. februar 1866 ble da salmebokkommisjonen bemyndiget til også å avgi betenkning om Hauges utkast. Samtidig ble de to søknader om å benytte Hauges bok avslått.[75]) Dermed var boken trådt ut av sin private tilværelse.

Kommisjonen fulgte samme framgangsmåte som med Landstads bok, og etterat salmene var gjennomgått av de enkelte medlemmer, kom kommisjonen sammen i Oslo 15. april 1868 til den endelige drøftelse. Arbeidet ble imidlertid forsinket ved at en samtidig måtte foreta den fornyede behandling av Landstads bok. I begynnelsen av juli, før kommisjonen var helt ferdig med Hauges utkast, meddeler den departementet at den bl. a. av hensyn til medlemmenes embeter ser seg nødd til å utsette den avsluttende behandling av Hauges bok til senere. For å spare tid mener kommisjonen at dens uavsluttede bemerkninger allerede no bør komme Hauge for øye, så han kan benytte dem under det gjennomsyn av utkastet som han måtte ønske å foreta.[76])

Hauge fikk altså den fordel framfor Landstad å få kommisjonens bemerkninger til vegledning under en revisjon før den endelige betenkning skulde avgis. I løpet av det følgende år gjennomgikk han sitt utkast på nytt, og 23. august 1869 sendte han det tilbake til departementet. I sin følgeskrivelse opplyser han at han under benyttelse av forskjellige eldre salmesamlinger har foretatt eller foreslått en del redaksjonelle forandringer. I noen tilfelle har han benyttet Landstads redaksjon, idet han mener intet kunde være i vegen for dette, når det er skjedd i så ubetydelig utstrekning. Videre har han foretatt en temmelig betydelig omordning av salmene, sløyfet 49 og tatt opp 31 andre osv., så antallet no er 630.[77])

Ifølge den statistikk salmebokkommisjonen senere stilte opp, inneholder det reviderte utkast 13 salmer fra oldkirkens tid, 30 fra middelalderen, 104 fra reformasjonstiden (17 av Luther), 252 fra den kirkelige og folkelige trossalmes periode i det 17. og begynnelsen av 18. århundre (124 av Kingo), 155 fra Speners skole og pietismens blomstringstid i første halvdel av det 18. århundre (56

---

74) Skr. 29. september 1865. Ibid. — 75) Dep.tid. 1866, s. 167. — 76) Vedtatt 9. juli 1868. Fol. 397. — 77) K.D.H.

av Brorsons originale), 18 andre fra det 18. århundre og 52 fra det 19. århundre (18 av Grundtvigs originale).

Det reviderte utkast ble av departementet oversendt kommisjonen som så den 13. september 1869 atter kom sammen i Oslo. Behandlingen av utkastet tok en måned og fyller 358 foliosider. Protokollen arter seg omtrent som for Landstads vedkommende, dog med den forskjell at en denne gang ikke har noe av nasjonal art å påtale. Tvert imot er det no mange foreldede og fremmede ord og former som må holde for. Blevst, drevst, est, ledst og lignende kreves således endret til blev, drev, er, led. Pronomenformer som dennem og hannem må skaffes av vegen. Likeså påtales en mengde uttrykk som bebyrde, befalde, begangen, begegne, bejamre, erlange, efter dig mig forlænger, Jomfrufrugt, lystbetændte, omfangen, rosenyndig, Sonetræ, Vexel, Zir og mange flere.

En rekke salmer foreslås sløyfet. Monrad mener f. eks. at der i «Den yndigste Rose» er «for megen *lusus ingenii* og forlidet religiøst Alvor» til at den bør finnes i en salmebok. Kommisjonens flertall mener også at den neppe er helt kirkelig. I salmen «Eet er nødigt! dette Ene» finner Monrad «adskilligt Smukt», men er likevel fristet til å ønske den dit «hvor Peberen groer». Dens versemål og urolige inntrykk irriterer ham.

I kommisjonens betenkning av 13. oktober 1869 har noen medlemmer bemerkninger å gjøre om bokens *ordning*, særlig dens inndeling i salmer for gudstjenesten og for husandakten. Om *utvalget* heter det at boken inneholder intet selvstendig nytt, men det må erklæres at Hauge har løst den del av sin oppgave å rekke menigheten et anselig antall kjente og kjære salmer. Et annet spørsmål er om han har vært likså heldig ved løsningen av sin annen oppgave: å treffe et godt utvalg. Her kan en ikke frakjenne samlingen en viss streben etter allsidighet framfor våre eldre salmebøker. Den har det til felles med disse at den har et rikt forråd av objektive salmer i kirkelig-konfesjonell ånd. Disse salmer fra det 16. og 17. århundre opptar brorparten av boken. Men eiendommelig for denne samling framfor de eldre er dens større antall av subjektive salmer. En har her betenkeligheter, men innrømmer dog at disse salmer også bør ha plass i salmeboken, og etterat forfatteren har fulgt kommisjonens råd og strøket noen av de mest tvilsomme,

kan en ikke lenger «i det Hele have noget at indvende mod Psalmeudvalget. Man kan ikke negte Samlingen det Vidnesbyrd at den meddeler vore bedste og herligste Psalmer i et i det Hele godt Udvalg, om Commissionen end ikke kan paatage sig at afgjøre, om Udgiveren helt har naaet det Maal at meddele «*alle* gode Psalmer», der ere den christne Menighed i Fædrelandet kjendte og kjære». Mindre fornøyd er en med det ringe utvalg av salmer fra nyere tid, men innrømmer at det etter forfatterens prinsipper og oppgave ikke godt kan være annerledes. Med hensyn til salmenes *redaksjon* heter det: «Efter Commissionens Pluralitets Formening er denne Opgaves Løsning heller ikke mislykket; Arbeidet er i Almindelighed udført med Varsomhed og Lempe. Bortseet fra nogen Ujevnhed i Behandlingen af enkelte gamle Psalmer og nogle faa Feil — — er Redaktionen i det reviderede Udkast faldet tilfredsstillende ud». Kommisjonen ender så med å erklære Hauges salmebok «i det Hele for god og brugbar».[78])

Etter å ha mottatt kommisjonens dokumenter brukte Hauge et års tid på en ny revisjon, og 11. november 1870 sender han atter sitt utkast til departementet samtidig som han søker om autorisasjon. Han har gjort en del rettelser og bl. a. utelatt 39 salmer og tatt inn 27 andre, så boken no har 637 nummer.[79])

Autorisasjon.

Mens autorisasjonen av Landstads salmebok foregikk uten vanskeligheter da boken endelig var ferdig, er dette ledd i Hauges salmeboks historie et helt kapitel for seg.

Under sin behandling av Hauges bok tok salmebokkommisjonen også opp spørsmålet om autorisasjon, og en vesentlig del av dens betenkning av 13. oktober 1869 er vidd nettopp dette spørsmål. Etterat kommisjonen har uttalt seg anerkjennende om boken, heter det videre: «Forsaavidt Hensyn tages alene til Psalmebogens eget Værd, er der saaledes efter Commissionens Formening ikke Grund til at negte Autorisation. Af andre Grunde er der imidlertid delte Meninger inden Commissionen, om ogsaa dens Autorisation bør tilraades, efterat det Samme tidligere er gjort med Landstads

78) Fol. 397. — 79) K.D.H.

Psalmebog.» Det er særlig Skaar som gjør seg til talsmann for den oppfatning at en for enhetens skyld iallfall bør vente med autorisasjon til en får se om det er behov for boken. Men kommisjonen for øvrig blir til slutt stående ved at autorisasjon «vanskelig vil kunne undgaaes».

Den 15. oktober 1869 ble kommisjonens dokumenter vedrørende Hauges bok oversendt departementet. Dagen etter ble Landstads salmebok autorisert. Med Hauges bok ble foreløpig intet gjort.

Et år senere, senhøstes 1870, brøt striden om Hauges bok ut i hans egen menighet, hvor den var blitt kjent derved at Skaar allerede i syv år hadde brukt den ved bibellesninger, og det ble no spørsmål om å innføre den til kirkebruk så snart den var godkjent. Saken ble behandlet i noen menighetsmøter, og stridens bølger gikk temmelig høye.[80]) Det viste seg no at Skaar helt hadde skiftet mening. Mens han før hadde anbefalt Hauges bok, mente han no at menigheten hadde valget mellom enten å beholde den Evangelisk-kristelige salmebok eller å innføre Landstads. Endskapen på det hele ble at Skiens menighet 10. februar 1871 sendte inn søknad om autorisasjon av Hauges bok og om tillatelse til å bruke den. Av byens husfedre hadde 11 stemt for å beholde den Evangelisk-kristelige salmebok, 250 for å innføre Landstads og 368 for Hauges, mens 82 ikke hadde stemt. Dagen etter sendte de som hadde stemt for Landstads bok, protestskrivelse til departementet.

Striden om boken og dens autorisasjon ble også ført i avisenes spalter. Det ble foretatt en ivrig og nærgående sammenligning mellom de to bøker, og det kom en rekke innlegg for og imot hver især av dem.

Diskusjonen begynte med en artikkelrekke av «En Theolog», dvs. cand. theol. Edvard Munch, bestyrer av lærerskolen i Gjerpen.[81]) Han roser begge bøker for deres kristelige *verd* og *alvor,* men gir Hauges bok fortrinnet, både på grunn av innholdet og språket. Som flere andre hefter han seg ved at salmebokkommisjonen bare har kalt Landstads utkast «brugbart», men Hauges «godt og brugbart». «En Theolog» fikk ikke snakket ut før cand. mag. Jonas

---

80) Correspondenten, Skien, 1870, nr. 85, 99, og 1871, nr. 5, 8. — 81) Correspondenten 1870, nr. 94, 95, 96, 98, 102, 105, 1871, nr. 3. Ble også utgitt som særtrykk både i Skien og Trondheim.

Hanssen opptrådte til forsvar for Landstad.[82]) Men sin viktigste imøtegåelse fikk imidlertid Munch i artikkelrekken «Gjenmæle i Salmebogstriden», hvis anonyme forfatter er Skaar.[83]) Han slår fast at striden i virkeligheten dreier seg om Hauges autorisasjon og advarer som i salmebokkommisjonen inntrengende mot godkjennelse av to salmebøker. Videre leverer han et varmt forsvar for Landstads bok, endog for språket, som han en gang hadde angrepet så heftig. Til slutt kommer anklagen: Landstad var *kalt* til salmearbeidet, Hauge ikke, og ved sin rundskrivelse i 1857 hadde han strødd ut mistankens sæd mot Landstads bok før denne enda hadde sett dagens lys. Han ender med appellen: La oss samle oss om Landstads bok! «En Theolog» rykket ut med «Forsvarsord mod «Gjenmæle»»,[84]) og flere andre blandet seg også opp i striden.

Imens hadde, som nevnt, Hauge søkt om autorisasjon 11. november 1870, og vrådølingene hadde for annen gang sendt departementet henstilling derom.[85]) I henhold til salmebokkommisjonens betenkning sendte da departementet 7. februar 1871 biskopene anmodning om ut fra det kjennskap de måtte ha til behovet for Hauges bok å uttale seg om dens autorisasjon.[86]) Biskopenes svar går i hovedsaken ut på at approbasjon av boken for tiden ikke er ønskelig eller nødvendig.[87]) Enno før alle svar var innløpet, innstilte departementet 22. mars på at ansøkningene fra Vrådal og Skien ikke innvilges. Dette ble bifalt ved prinsregentens resolusjon 1. april 1871.[88]) Autorisasjonsspørsmålet sto imidlertid fremdeles åpent. Hverken en tredje søknad fra Vrådal i desember 1871[89]) eller fra andre menigheter utrettet noe. Hauge selv konfererte et par ganger med statsråd Riddervold om saken, men uten resultat.[90])

Det var åpenbart at Riddervold ikke vilde ha noe med autorisasjonen å gjøre eller vilde i ethvert fall la saken modnes før han tok sin avgjørelse. Han kunde ha flere grunner til dette. Det virket neppe tiltalende på ham at ønsket om autorisasjon kom fra det vakte legfolk, hvis innflytelse på de kirkelige anliggender han ikke syntes om. Rimeligvis har han også — som mange andre —

---

82) Correspondenten 1870, nr. 97, 101, 106, 1871, nr. 1. — 83) Morgenbladet 1871, nr. 65, 79, 93, 133, 140, 146 B, 151 A, 206, 223. Utkom også som særtrykk. — 84) Morgenbladet 1871, nr. 236 B, 271 B, 314. — 85) Skr. 1. desember 1870. K.D.H. — 86) Dep.tid. 1871, s. 190 ff. — 87) K.D.H. — 88) Ibid. — 89) Ibid. — 90) Meddelt av prost N. R. Heyerdahl med prost C. C. Lange som kilde.

fryktet den splid som autorisasjonen av to salmebøker vilde framkalle.

Han slapp også snart videre befatning med saken. Den 1. juli 1872 gikk han av som statsråd og ble etterfulgt av biskop C. P. P. Essendrop.

Da slo omsider Hauges time. Ønsket om autorisasjon av hans bok levde fremdeles. Vrådølingene sendte i oktober 1872 inn sin fjerde søknad,[91]) og lignende kom fra andre hold.

Det endte da med at departementet i oktober 1873 avga innstilling om autorisasjon. Selv om det hverken ut fra de søknader som i årenes løp er kommet fra flere menigheter, eller ut fra biskopenes uttalelser kan sluttes med noen sikkerhet at der er en utbredt trang til boken, må det antas at stadig flere menigheter ved salmebokbytte vil foretrekke denne mer konservative salmebok framfor Landstads. Den strid mange har fryktet, vil under de nuværende forhold likevel ikke kunne unngås, og dessuten bør menighetene ha frihet i en sak som denne. En finner således ikke at det foreligger fyldestgjørende grunner til å nekte godkjennelse. Ved kongelig resolusjon av 11. oktober 1873 ble da Hauges salmebok autorisert.[92])

Dermed hadde myndighetene tatt det tvilsomme skritt å autorisere en salmebok ved siden av den de selv hadde fått tilveiebrakt. Trangen til den nye bok viste seg ikke å være så altfor sterk. Den erobret særlig bare de områder hvor Hauge selv var kjent, eller hvor det konservative legfolk var i flertall. Og den strid en hadde fryktet, uteble ikke.

Under trykningen skjøt Hauge ut fire salmer, så det endelige antall ble 633, 415 i kirke- og 218 i husavdelingen. Høsten 1874 var boken ferdig.

DE FERDIGE SALMEBØKER

Begge bøker inneholder en fyldig samling for det alminnelige kirkelige behov. Landstads salmebok har 634 nummer, 3823 vers, Hauges 633 nummer, 4387 vers. Salmeantallet er altså praktisk talt det samme, men Hauge har 564 vers mer enn Landstad, fordi

91) 15. oktober 1872. K.D.H. — 92) Dep.tid. 1873, s. 753 ff., 777 ff., 785 ff.

han — særlig i avdelingen for husandakten — i større utstrekning har beholdt salmene i deres opprinnelige lengde.

Salmenes fordeling på de forskjellige hovedgrupper er:

	Landstad	Hauge
Sedvanlige salmer ved gudstjenesten	94	31
Salmer til kirkeårets søn- og helligdager ...	484	345
Salmer ved særlige kirkelige anledninger ...	56	14
Pasjonssalmer		25
Salmer til husandakt		218

Her er fulgt bøkenes egen oversikt over innholdet, men den store forskjell mellom gruppene utjevnes for en stor del ved at Landstad f. eks. har pasjonssalmene under kirkeårssalmene, ved at en betydelig del av de salmer Hauge har til husandakt, hos Landstad finnes under en eller annen av de andre grupper osv. Men på grunn av det hensyn det er tatt til husandakten, er dog Hauges bok noe fattigere på egentlige kirkesalmer.

Hovedmassen av salmene er hentet fra de gamle salmebøker:

		Landstad	Hauge
Fra Kingos	(297 nr.)	180 (28,3 %)	206 (32,5 %)
» Guldbergs	(437 nr.)	206 (32,5 %)	252 (39,8 %)
» Evangelisk-kristelig	(560 nr.)	3 (0,5 %)	0 (0,0 %)
	Tilsammen:	389 (61,3 %)	438 (72,3 %)[93]

Salmene fra den Evangelisk-kristelige salmebok har Landstad tatt med for «den historiske Traads skyld».[94])

I begge bøker er altså den gamle salmeskatt fyldig representert, især hos Hauge, og de aller fleste av de mest brukte og avholdte salmer finnes hos dem begge. Likevel ble det under diskusjonen om de to bøkers fortrinn og mangler klaget over at det særlig hos Landstad var utelatt for mange gamle salmer og tatt opp for mange nye isteden. Av salmene i sitt utkast skjøt han under revisjonene ut i alt 48 og tok inn 42 andre. For Hauges vedkommende var

93) Til sammenligning hadde Wexels i sin salmebok 1849 (504 nr.) henholdsvis 13,8 prosent, 24,7 prosent og 7,9 prosent, i alt 46,4 prosent til felles med de tre bøker, og Lammers 1852 (296 nr.) 18,9 prosent, 42,9 prosent og 4 prosent, i alt 65,8 prosent. — 94) Landstad: Om Salmebogen, s. 13 f. De tre salmer er: J. N. Brun: Jesus lever, Graven brast og Lad denne Dag, o Herre Gud; H. Kampmann: Gud har fra Evighed givet.

tallene 44 og 29. Men mens Landstad sløyfet noen nyere salmer til fordel for eldre, gikk Hauge den omvendte veg, hvorved de to bøker nærmet seg en smule til hverandre. Innbyrdes har bøkene omkring 430 salmer felles.

Av gode salmer som finnes bare hos Landstad, nevnes f. eks.: Thomas fra Aquino: Zion, pris din Saliggjører; Ludæmilie Elisabet: Jesum, Jesum, Jesum sigter; B. Schmolck: Sørgendes Husvaler; Kingo: Jesus dør, og Jorden ryster; Brorson: O hvilken Ære; Grundtvig: Kjærlighed er Lysets Kilde; Montgomery: Følger med til Urtegaarden og Du som gaar ud fra den levende Gud; ukjente forfattere: Kom hid til mig enhver især og I prægtige Himle.

På den annen side er Hauge alene om f. eks.: Ukjent lat.: Hil dig, Frelser og Forsoner; usikker svensk: Forfærdes ei, du lille Hob; P. Gerhardt: Hjerte, lad dig ei indbilde; Kingo: Far, Verden, farvel; H. Agerbek: Uforsagt, vær paa Vagt; Grundtvig: Alt staar i Guds Faderhaand og Hyggelig, rolig; J. N. Brun: Du fødes maa paany og Hos Gud er idel Glæde; ukjent forfatter: Om Himmeriges Rige vi tales ved.

Når bare tas hensyn til deres originale arbeider, er de sterkest representerte salmediktere hos Landstad og Hauge henholdsvis:

Tyske: Luther: 21, 19, P. Gerhardt: 13, 17, J. Heermann: 10, 13, J. Rist: 8, 7, L. Laurenti: 5, 6, Æmilie Juliane: 4, 5, B. Ringwald: 4, 4, J. Scheffler: 2, 6, C. Fr. Richter: 2, 6.
Danske: Kingo: 117, 126, Brorson: 57, 57, Grundtvig: 26, 14, Birg. Kat. Boye: 12, 7, H. C. Sthen: 6, 8, B. C. Ægidius: 3, 8, M. Nilssøn: 3, 4.
Norske: Landstad: 56, 0, J. N. Brun: 7, 5, P. Dass: 7, 2, D. Engelbretsdatter: 4, 4, Wexels: 2, 6.

Alt i alt har omkring 200 forskjellige forfattere del i hver av de to bøker.

Etter sin nasjonale og språklige opprinnelse fordeler salmene seg slik:

	Gr	La	Fr	En	Ty	Da	Sv	No
Landstad:	1	24	2	3	225 (35,5 %)	282 (44,5 %)	10	87 (13,7 %)
Hauge:	2	33	2	2	258 (40,8 %)	296 (46,8 %)	13	27 (4,3 %)

Den danske salmediktning opptar altså ikke langt fra halvparten av begge bøker. Ved siden av den dominerer den tyske. Forskjellen

mellom de to bøker er særlig merkbar i forholdet til den norske salmediktning som er over tre ganger så sterkt representert hos Landstad som hos Hauge.[95])

Fordelt over de forskjellige tidsaldre i kirkens historie blir forholdet:

	Landstad	Hauge
Tiden til omkring år 800	9	16
Fra omkring 800 til reformasjonen	22	32
Reformasjonstiden, omkring 1517—1600 ...	79	106
1. halvdel av det 17. århundre	61	41
2. » » » 17. »	185	210
1. » » » 18. »	147	153
2. » » » 18. »	27	25
19. århundre	104	50

Mest merkbar er her forskjellen mellom bøkene når det gjelder den nyere salmediktning fra det 19. århundre som er over dobbelt så sterkt representert hos Landstad som hos Hauge. Landstad har flere salmer av objektivt innhold, mens Hauge har et sterkere islett av pietismens mer subjektive salmediktning. For øvrig har begge bøker et rent og sunt kristelig innhold og er i full overensstemmelse med den lutherske kirkes syn.

Det var da heller ikke mot utvalg og innhold ankene særlig ble reist, men Landstad ble — som før nevnt — klandret for språket, Hauge for formen. Og her kan det ikke være tvil om at Hauges bok er svakere enn Landstads. Begge forfattere har lagt vekt på å bevare de gamle salmers innhold og mest mulig også deres jevne, trohjertige form, men da de ofte knudrete vers måtte rettes, falt det forskjellig ut. Landstad fikk mer av poesi og folkelighet over sine salmer enn Hauge som dels savnet de personlige forutsetninger, dels følte seg for mye bundet av det nedarvede.

Innførelse og utbredelse.

Straks etterat Landstads salmebok var autorisert, tok flere menigheter boken i bruk i henhold til resolusjonens ord: «hvor dette af Menigheden vedtages». Innførelsen skjedde etter en regel som synes

95) I Wexels' salmebok 1849 var 27 prosent tyske, 48,4 prosent danske og 6,7 prosent norske. I Lammers' salmebok 1852 henholdsvis 37,1 prosent, 50,6 prosent og 5,7 prosent.

være kommet opp uten støtte i noen uttrykkelig forskrift, men som forutsettes som den sedvanlige og godkjennes i flere skrivelser fra den dansk-norske regjering, således i kansellipromemoria av 11. september og 31. desember 1802. Denne regel var således blitt fulgt ved innførelsen av den Evangelisk-kristelige salmebok. Kirkedepartementet bestemte i rundskrivelse av 25. juli 1870 at samme regel skulde følges ved innførelsen av Landstads salmebok, således «at det til Bogens Indførelse kræves at en Flerhed af Menighedens Husfædre samtykker i Forandringen».[96])

Men det ble klaget over at regelen var «mangelaktig» i flere henseender. Hva mentes med «menighet», med «husfedre», og hvem hadde stemmerett? Ved kongelig resolusjon av 11. oktober 1873 ble derfor innført mer bestemte regler.[97]) Da Elias Blix' «Nokre Salmar» ved kongelig resolusjon av 4. mars 1892 ble tillatt brukt, skulde innførelsen av disse skje etter de samme regler.[98]) Disse salmer ble inntatt som tillegg til Olaf Husebys utgaver av Landstads salmebok fra 1893 av. Men da dette var en utilfredsstillende ordning, foranlediget departementet at Blix-salmene kom med som tillegg til alle utgaver av boken etter 1908. Ved kongelig resolusjon av 1. oktober 1926 ble Blix-salmene innført i menighetene uten spesiell avstemning. Samtidig ble bestemt at de skulde tas med som tillegg også i de utgaver som heretter måtte utkomme av Hauges salmebok.[99])

Den første oversikt over utbredelsen av Landstads salmebok skriver seg fra utgangen av 1872 og bygger på biskopenes visitasberetninger. Den var da innført i 347 av landets 915 soknemenigheter.[100])

Den videre utvikling går fram av følgende oversikt:

	Antall sokn i landet	Kingo	Guldberg	Landstad	Hauge
1877:	936	83	161	598	92
1898:	954	2	9	838	105
1907:	965			907	58[101])

Oversikten viser at Hauges salmebok nådde sin største utbredelse omkring århundreskiftet. Den hadde da erobret omkring en niende-

96) Pakken «Fremgangsmaaden ved ny Salmebogs Indførelse» i K.D.s arkiv. — 97) Dep.tid. 1873, s. 810 ff., 817 ff. — 98) Dep.tid. 1892, s. 173 f. — 99) Dep.skr. 11. oktober 1926. — 100) Pakke «Salmebogsagen» I K.D.s arkiv. — 101) Ibid. I statistikken for 1877 mangler oppgave fra Stangvik prestegjeld.

del av landets kirkesokn, men det var riktignok for en stor del mindre folkerike landsmenigheter. Især var den utbredt i Kristiansands og Nidaros bispedømmer. Allerede i 1907 var den i tilbakegang, og det fortsatte i de følgende år. Det ble Landstad som førte seiren hjem til slutt.

Etterat Landstads reviderte salmebok og Nynorsk salmebok var utkommet i 1926, ble de etterhånden innført i mange menigheter. I 1931 hadde de fire salmebøker en da hadde å velge mellom, følgende utbredelse:

Antall kirkesokn i landet	Landstad	Hauge	Landstads reviderte	Nynorsk
1026	269	1	462	147[102])

Siden har forholdet forandret seg ytterligere til fordel for de nye bøker, uten at det under de nuværende forhold har vært mulig å få nøyaktig oversikt over stillingen i det øyeblikk de gamle bøker går over i historien.

Landstads salmebok vant også betydelig utbredelse blant våre landsmenn i Amerika, som også fikk i stand en ny utgave av den: «Salmebog for Lutherske Kristne i Amerika. M. B. Landstads salmebok med nogen forandringer og et tillæg.» En stor del av bokens salmer gjenfinnes også i den amerikanske «The Lutheran Hymnary». Hauges salmebok ble i flere år benyttet av en del menigheter i Hauges Synode.[103])

*

Landstad selv fikk aldri den glede å bruke sin egen salmebok. I Sandar var haugianerne og den Jarlsbergske Frimenighet imot hans bok og vilde enten beholde Guldbergs eller innføre Hauges. Landstad vilde derfor ikke ta noen avstemning i salmebokspørsmålet. Dette ble først gjort av hans tidligere kapellan C. C. Lange, som i 1877 ble Landstads ettermann i Sandar. Landstads bok fikk da et — riktignok ikke stort — flertall. Resultatet ble av Lange telegrafisk meddelt Landstad, som da lå i sin siste sykdom.[104])

Annerledes med Hauge. Han fikk i en årrekke nyte frukten av sitt arbeid. Etterat hans bok var autorisert, ble salmebokspørsmålet

[102]) Salmebokforlagets statistikk pr. 1. oktober 1931. — [103]) Opplysningene om de amerikanske forhold skyldes hymnologen professor Carl Doving, Chicago, Ill., U. S. A. — [104]) Meddelt av prost N. R. Heyerdahl med Lange som kilde.

i Skien tatt opp igjen ved juletid 1874. Det ble da enstemmig besluttet å avskaffe den Evangelisk-kristelige salmebok. Derpå ble Hauges bok innført med 271 stemmer, mens Landstads fikk 151.[105])

MELODIENE

Helt fra første stund av vidde Landstad ikke bare salmenes tekster, men også deres melodier den største oppmerksomhet, og også på dette område gikk hans krav i folkelig og nasjonal retning. Samtidig som han påbegynte arbeidet med salmeboken, søkte han derfor musikkyndig bistand hos *Ludv. M. Lindeman.*[106]) Disse to menn utfylte hverandre på en eiendommelig måte. Liksom Landstad tilhørte også den ti år yngre Lindeman det nasjonale gjennombrudds menn, og hva Landstad hadde vært for de norske folkeviser, ble Lindeman i enda høyere grad for de norske folkemelodier, og liksom Landstad fikk innflytelse på salmetekstene i nasjonal retning, fikk Lindeman samme innflytelse på salmemelodiene.

Da Landstads salmebok var ferdig, komponerte Lindeman på offentlig foranstaltning melodiene til den. Disse ble gjennomgått av en kommisjon nedsatt ved kongelig resolusjon av 10. september 1876. Den besto av professor M. J. Monrad som formann, sokneprestene C. G. Døderlein og J. N. Skaar, res. kap. W. K. Hesselberg og organistene O. Winter-Hjelm og M. A. Udbye.[107]) Den 15. desember 1877 ble Lindemans koralsamlinger autorisert til bruk i rikets kirker,[108]) og i 1878 utkom hans «*Koralbog,* indeholdende de i Landstads Salmebog forekommende Melodier, ordnede og harmoniserede». Dermed hadde Lindeman skjenket vår kirke en melodisamling som var Landstads salmebok fullt verdig, og som med sine skjønne, friske og hjemlige toner ga kirkesangen i vårt land nytt liv.

Lindeman arbeidet samtidig med melodiene til Hauges salmebok og utga i 1875 «*Melodier til Hauges Salmebog* for Kirke og Hus». Derved oppnådde den norske kirke å bevare en viss enhet på kirkemusikkens område.

---

105) Varden, Skien, 1875, nr. 3. — 106) Innberetning 30. desember 1854, K.D.L. — 107) Dep. tid. 1876, s. 754 f. — 108) Dep.tid. 1878, s. 12 f.

«EN LYDENDE MALM ELLER EN KLINGENDE BJELLE»

TIL FORTOLKNINGEN AV 1 KOR 13, 1

Av Olaf Moe.

Eksegetisk er 1 Kor 13, 1 stort sett ganske klart. Like over for korintiernes ærgjerrige streben etter de største nådegaver (12, 31) framhever Paulus hvorledes denne streben, selv om den kronedes med det høyest tenkelige resultat, dog er forfeilet dersom kjærligheten mangler, 13, 1—3. Og han begynner da med den nådegave som korintierne åpenbart foretrakk framfor de andre, glossolalien, og setter det tilfelle at han taler ikke bare med menneskenes, men også med englenes tunger; mangler han imidlertid kjærlighet, da er han kun «en lydende malm eller en klingende bjelle». Hva dette billedlige uttrykk vil si, har man visstnok på følelsen, men når man skal gjøre seg nærmere rede for det, viser det seg at fortolkerne dels farer altfor lett hen over det, dels seg imellom er nokså uenige. Vi vil derfor her forsøke å utrede det litt nøyere.

Først da et par ord om selve begrepene χαλκὸς ἠχῶν og κύμβαλον ἀλαλάζον. χαλκός betyr i og for seg kun et stykke malm (bronse eller kobber), og det er neppe tilfeldig at Paulus bruker dette alminnelige uttrykk istedenfor å nevne et bestemt instrument, om det enn tør være sannsynlig at han tenker på et slaginstrument som f. eks. en gongong eller et stort bekken.[1]) Hovedsaken er at det ved å slås på frambringer en sterk, enstonig lyd: ἠχῶν. Det annet ord, κύμβαλον, betyr ikke som vår bibel oversetter det (etter Luther): en bjelle, men en cymbel, et lite metallbekken som ved å bli slått mot et annet gir en gjallende eller skingrende lyd: ἀλαλάζον er tonemalende. Når Paulus forbinder de to begreper med ἤ vil han si at en kan være i tvil om hvilket av disse to slaginstrumenter tungetaleren ligner mest.

---

1) De var vel, bemerker *J. Weiss*, opphengt i templer eller hellige trær (Meyers kommentar til stedet). —

No mener enkelte nyere fortolkere at apostelens sammenligning er hentet fra den hedenske orgiastiske kultus, hvor man ved sansepirrende, nervesønderrivende larm forberedte ekstasen (så f. eks. J. Weiss og E. Peterson.[1]) Men mot denne avledning av bildet må man innvende at det første uttrykk χαλκὸς ἠχῶν er for ubestemt til å minne om de ved hin kultus brukte instrumenter, og at det annet uttrykk κύμβαλον ἀλαλάζον bestemt henviser til gammeltestamentlige forbilder, særlig et sted som Salme 150, 5 LXX hvor det oppfordres til å love Herren ikke bare med strengelek og harpe, men også med κύμβαλοι ἀλαλαγμοῦ («tonende bekkener»). Selv om da Paulus med sin liknelse uten tvil vil betegne den kjærlighetsløse glossolals tale som en meget ringe ting, ligger det ham dog fjernt å ville karakterisere den som hedensk vesen.

Men hva er så sammenligningspunktet mellom denne og de nevnte to slaginstrumenter? Her gjør vesentlig to oppfatninger seg gjeldende. Etter den første vil Paulus si at under den kjærlighetsløse tungetale er mennesket redusert til å spille instrumentets rolle, det er ikke ham som taler, men det taler ut av ham (Bachmann i tilslutning til v. Hofmann). Uten kjærlighet er tungetaleren for Ånden som beveger ham, bare det samme som det klingende erts er for den som slår på det og får det til å tone (F. W. Bugge, sml. også Odland til stedet). Pointet er kort og godt det upersonlige eller det sjelløse ved en slik tungetale. Den annen oppfatning finner tertium comparationis ikke i talens forhold til personligheten, men i dens virkning eller det inntrykk tungetaleren gjør: han vekker sensasjon på samme måte som den sterke monotone klang av en gongong eller av et bekken som blir slått mot et annet, men det er et inntrykk uten mening, innhold eller nytte (så de fleste nyere).[2])

Den første oppfatning synes best å tilgodese leddet ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω: det er først kjærligheten som gjør tungetaleren til mer enn et livløst instrument. Hvor innbilsk er da ikke den glossolal som tross sin kjærlighetsløshet tror han er noe stort! Men en avgjørende innvending mot denne fortolkning er at den er nødt til å legge inn hovedtanken, nemlig at de to nevnte ting *bare* er instrumenter eller at de er mer *livløse* enn andre instrumenter. Vi behøver bare å spørre om apostelen likså godt kunde ha nevnt de blåse- og strengeinstrumenter han henviser til i 14, 7 f. (fløyte, harpe, basun), men også betegner som liv- eller sjelløse (ἄψυχα). Den omhandlede fortolkning tar heller ikke tilstrekkelig hensyn til de attributer hvormed Paulus karakteriserer χαλκός og κύμβαλον: ἠχῶν og ἀλαλάζον.

---

1) Se Meyers kommentar til stedet og Theol. Wörterbuch zum N. T. (til ἀλαλάζω) sml. også siste verk til κύμβαλον (K. L. Schmidt). — 2) Så også *N. A. Dahl*, Kjærlighetens høisang, s. 37 f.

Disse viser at pointet i bildet må søkes i den virkning som glossolalien gjør, med andre ord at den annen hovedoppfatning av det hele uttrykk peker i riktig retning, kun at den må bestemmes mer presist.

Og dertil vil det anførte parallellsted 14, 7 f., som fortolkerne gjerne overser, kunne hjelpe oss. For å illustrere hvor verdiløs den ufortolkede tungetale er for menigheten, setter apostelen her det tilfelle at de ubesjelede instrumenter som dog «gir en stemme»[1]) — hva der ikke er tilfelle med de i 13, 1 nevnte — enten det er en fløyte eller en harpe (κιθάρα), ikke gir distinkte toner: hvorledes vil da det som blir spilt på dem, bli forstått? Eller dersom en basun gir en uklar stemme, hvem vil da gjøre seg rede til strid? Mens fløyten og harpen eller basunen normalt frambringer en *melodi*, er det derimot karakteristisk for de i 13, 1 nevnte slaginstrumenter at de bare kan gi en uartikulert, kraftig lyd eller klang som ingen verdi har for et musikalsk øre.[2]) Dette siste må danne sammenligningspunktet mellom den kjærlighetsløse tungetale og den lydende malm eller det gjallende bekken.

Men hvorledes kommer vi da til rette med leddet «men ikke har kjærlighet»? J. Weiss, som for øvrig vakler mellom tanken på det meningsløse og på det sjelløse i motsetning til en følelsesfull sang, mener at kjærligheten her kommer i betraktning som den varme følelse. Og dermed treffer han visstnok den mest utbredte oppfatning. Men dreier det seg her ikke om veltalenhet eller om tale i konkrete, fremmede språk, men om en ekstatisk tale i hemmelighetsfulle åndsspråk, kan følelsen hos taleren ikke være det avgjørende for talens virkning. Kjærlighetsfølelsen eller mangelen av den kan ikke forandre selve tungetalens natur, men den vil vise seg i talerens praktiske holdning. Den glossolal som mangler kjærlighet, vil ikke spørre om hans tale blir forstått og dermed virker til oppbyggelse for menigheten, men kun om hvilket inntrykk han selv gjør som taler, om han vekker tilstrekkelig beundring, og det vil igjen si at han *ikke bekymrer seg om noen tolkning av talen.* I så fall gjelder den dom om ham at han er lik et monotont, larmende slaginstrument, som i beste fall kan ledsage den virkelige musikk, men ikke selv frambringe den, mens han kanskje selv innbiller seg å ligne en fløyte eller en harpe som gir skjønne, himmelske toner (sml. Apk. 14, 2 f.).

1) ὅμως hvormed setningen begynner, kan på grunn av ordstillingen ikke godt henføres til hovedverbet, men må høre til partisippet φωνὴν διδόντα — 2) Sml. *N. A. Dahl*

LITTERATUR

H. Ostermann: Nordmænd paa Grønland 1721—1814. I—II. Utgitt på Gyldendal Norsk Forlag med bidrag av Nansenfondet og Vitenskapsakademiet. Oslo 1940.

Historien om koloniseringen av Grønland på 1700-tallet er i første rekke et epos om *norsk* initiativ og innsats. I årene 1721—1814 virket ikke mindre enn 119 nordmenn på kjempeøya i Ishavsødet, som misjonærer, kjøpmenn, assistenter, inspektører osv. Under utrolige trengsler utførte disse menn — og deres heroiske hustruer — en dåd som når den no først er lagt fram for oss i all sin steile storhet, aldri mer vil glemmes av vårt folk.

«Historien om Grønlands kolonisation i 18de hundredaar er ikke en beretning om epokegjørende sejre for menneskeaanden, men om navnløse menneskers trofaste udholdenhed under forhold hvor livet maatte leves utroligt nøjsomt og selvopofrende — ikke om store heltegerninger eller dystre tragedier, skønt hellerikke saadanne mangler, men om sejgt og maalbevidst arbejde under en isolation, der gemte deres navne og bedrifter saa godt, at de for de allerflestes vedkommende har maattet drages frem af den mest totale glemsel» (side 28).

Med disse ord har forfatteren av dette biografiske storverk antydet bakgrunnen for og hensikten med sitt arbeid. Han har villet reise et minnesmerke over de mange nordmenn — de fleste ukjente, navnløse menn — som fra Hans Egedes dager og fram til 1814 ga sine beste år for Grønland — i forkynnelsen av evangeliet, i utforskningen av landet og folket, i fangst og handel og administrasjon. Og det må sies med en gang at han har løst denne oppgaven på en

TIDSSKRIFT FOR

Teologi og Kirke

REDIGERT AV

D. A. FRØVIG / OLAF MOE / ANDR. SEIERSTAD
Dr. theol. Dr. theol. Dr. theol.

UNDER MEDVIRKNING AV

Professorene O. HALLESBY, CHR. IHLEN, O. KOLSRUD og KARL VOLD, hovedlærer J. SMEMO, dr. theol. ALFRED TH. JØRGENSEN (Kjøbenhavn), biskopene G. SKAGESTAD og JÓN HELGASON (Reykjavik), lic. theol. V. SÖDERGREN (Gøteborg), dr. theol. SVEN LODIN (Strängnäs), prestene TH. GUNNARSON, REIDAR HAUGE, R. SLÅTTELID og IVAR WELLE og stipendiatene LEIV AALEN, IVAR P. SEIERSTAD og O. G. MYKLEBUST

13. BIND

OSLO 1942
I KOMMISJON HOS LUTHERSTIFTELSENS BOKHANDEL

Printed in Norway

A.s Indremissionstrykkeriet, Oslo

INNHOLD

INHALT

vakker og verdig måte. Skildringen av disse frontkjempere for kristendom og kultur griper en fra første stund. Det er noe monumentalt over dette liv i savn og slit, i sult og sykdom, i storm og mørke — et liv under ubeskrivelig primitive boligforhold og på en uforsvarlig minimal gasje (prestene i Grønland f. eks. fikk bare halvdelen av hva deres embetsbrødre i Danmark og Norge hadde i lønn!).

Ingen kunde være bedre skikket for å skrive et opus som dette enn den danske sokneprest H. Ostermann. Like fra sine studenterdager har han spesialisert seg i Grønlands kolonisasjonshistorie (s. VII). Som misjonær på Grønland gjennom mange år (1901—21) har han hatt den beste anledning til å gjøre seg kjent med forholdene og arbeidet der oppe. Han har hatt adgang til å studere de grønlandske arkiver, en adgang som han også har gjort full bruk av. Men ved siden av å kunne ha øst av disse kilder, har han også hatt høve til å gjennomgå viktige arkiver både i Danmark og Norge. Han eier en utpreget historisk sans, med evne til interessant og levende framstilling av stoffet. Ostermann er en anerkjent Grønlands-autoritet. Det foreligger en rekke verdifulle publikasjoner fra hans hånd om dette felt. Her skal bare nevnes «Den grønlandske misjons- og kirkes historie» (København 1921) og «Den norske Grønlands-prest provst Jørgen Sverdrup» (Oslo 1922). Særlig den siste er et ypperlig arbeid.

«Nordmænd paa Grønland» er på sett og vis en fortsettelse av Sverdrup-biografien. Begge gir uttrykk for Ostermanns takknemlighetsgjeld til Norge for dets innsats på Grønland. «Kolonisationen af Grønland skyldes, til adskillelsen i 1814, ja udover den, lige saa meget Nordmænd som Danske, om ikke mere. Og det er en meget betydelig indsats Norge herved har ydet i kolonisationsarbeidet. Dette kan jeg imidlertid ikke gaa nærmere ind paa her. Hvor fristende det end kunde være, faar det bero til en anden lejlighed. Hvad jeg her vil sige, er kun dette: Jeg føler mig i gæld til Norge for hvad det har givet Grønland. Med denne lille bog har jeg søgt at afbetale noget af gælden» (Jørgen Sverdrup s. 6, sml. «Nordmænd paa Grønland» s. VII f. og 29).

Det må dog nevnes at Ostermann i sitt arbeid med dette verk har hatt dyktig assistanse av professor dr. Oluf Kolsrud, en assi-

stanse som forfatteren selv villig innrømmer (s. VII f.). Professor Kolsrud har blant annet lest flere korrekturer på verket og ordnet billedstoffet. De mange vakre bildene boken er utstyrt med, øker i høg grad dens verdi.

Verkets plan er enkel og grei. Etter en interessant og orienterende «innledning» (1—29) følger først en beskrivelse av de enkelte etablissementer — i alt 18 — og deres personale (31—38). Deretter følger biografiene av nordmenn på Grønland 1721—1814 (i alfabetisk orden) — 119 skisser i alt (85—862, samt «Andre Norske» 863—872). I et «Tilleg I» får vi korte biografier av 18 norsk-danske menn på Grønland i samme tidsrom (873—986), og i et «Tilleg II» av 4 islendinger (987—1013). Et langt og interessant avsnitt er «Kilder og Litteraturhenvisninger» (1015—1032). Og helt til slutt følger to fyldige og verdifulle registre: personnavn (1035—1065) og stedsnavn (1066—1078).

Ostermanns verk er ikke bare en personal-historisk oppslagsbok av første rang. Det gir en fylde av opplysninger av forskjellig slags: genealogiske, kulturhistoriske, geografiske, etnologiske, religions- og misjonsvitenskapelige osv. Ikke minst for misjonsforskeren er «Nordmænd paa Grønland» et funn. Verket inneholder en rikdom av misjonshistoriske og misjonsteoretiske data av stor betydning (av de siste kan nevnes slike spørsmål som dåpspraksis, forholdet mellom misjon og handel og misjonen som kulturfaktor). Av verkets 141 biografier er 29 skildringer av misjonærer (nemlig 23 norske, 4 norsk-danske og 2 islendinger).

«Nordmænd paa Grønland» er et imponerende verk. En må beundre forfatteren for den målbevissthet og utholdenhet han har vist i de studier som ligger bak dette opus, studier som i følge hans egne ord strekker seg over en menneskealder (s. VIII). Alle som vil studere Grønlands historie, må ta hensyn til Ostermanns verk — og bruke det flittig.

Til slutt en kritisk merknad. Det er beklagelig at et verk som dette ikke har nøyaktige kilde- og litteraturhenvisninger. Som det no er, må en møysommelig lete fram sitatene fra de generelle henvisningene bak i boken.

O. G. M.